

ACADEMIA ROMÂNĂ
Școala de Studii Avansate a Academiei Române
Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”

TEZĂ DE DOCTORAT

TAXARE ȘI FISCALITATE ÎN MOLDOVA
(SECOLELE XV–XVII)

REZUMAT

CONDUCĂTOR DE DOCTORAT:

Dr. habil. Constanța VINTILĂ

DOCTORAND:

Andrei MIREA

Cuprins

Listă de abrevieri.....	7
Lista figurilor.....	14
I. Introducere.....	16
I.1. Obiectivele lucrării.....	16
I.2. Definiții și delimitări conceptuale.....	17
I.3. Decupajul spațio-temporal.....	30
I.4. Sursele istorice.....	32
I.5. Istoriografia problemei.....	34
I.6. Structura lucrării.....	36
 Fiscalitatea tradițională	
În ce consta caracterul „tradițional” al impozitării înainte de 1550 ?.....	38
II. Moștenirea mongolă și problema substituției fiscale.....	40
II.1. Repere și perspective istoriografice.....	40
II.2. De la tribut la impozit.....	47
II.3. Marile bazine piscicole.....	52
III. Zeciuiele în natură datorate domniei.....	59
III.1. Autoevaluarea fiscală.....	61
III.2. Desetina din vin.....	62
III.3. Desetina din stupi.....	64
III.4. Ilișul.....	69
III.5. Gorștina din porci.....	72
III.6. Comunități fiscale specializate economic.....	74
IV. Muncile în favoarea domniei.....	77
IV.1. Obligații de transport.....	79
IV.2. Obligații de muncă manuală.....	85
IV.3. Serviciul militar.....	87
V. Dărilor plătite de târguri.....	90
V.1. Venituri domnești din târguri.....	90
V.2. Târgoveții și darea pe ceară.....	92
V.3. Alte impozite domnești în târguri.....	99

VI. Organizarea prelevării fiscale	101
VI.1. Către o metodologie de lucru	101
VI.2. Ținuturile, circumscripții fiscale și judecătorești	106
VI.3. Alte circumscripții fiscale și judecătorești	111
VI.4. Exercitarea puterii prin delegare	115
VII. Obligațiile sătenilor față de stăpânii locali	119
VII.1. Cadrul conceptual	119
VII.2. Prelevările senioriale	127
VII.3. Zilele de muncă pe moșia stăpânului	138
VII.4. Valoarea veniturilor rurale	140
VII.5. Strategii de administrare a veniturilor rurale	146
VIII. Vămile	151
VIII.1. Particularitățile regimului vamal moldovenesc	152
VIII.2. Tarifele vamale din veacul al XV-lea	157
VIII.3. Reconfigurarea rețelei de vămi	167
VIII.4. Politica vamală a lui Petru Șchiopul	169
VIII.5. Alte circuite vamale	171
VIII.6. Veniturile domnești din vămi	173
IX. Alte surse de venituri: judecățile și amenzile	179
IX.1. Primul sistem de calcul al amenzilor	180
IX.2. Noi modalități de calculare a amenzilor	183
IX.3. Gloabele domnești	184
IX.4. Extinderea jurisdicției Bisericii	194

Transformările sistemului fiscal (1550-1700)

Începuturile politicii fiscale domnești	198
X. Grupuri sociale și categorii fiscale	201
X.1. Categorii fiscale la sfârșitul veacului al XVI-lea	202
X.2. Categorii fiscale la mijlocul secolului al XVII-lea	203
X.3. Țărani „de istov”, țărani „săraci”	204
X.4. Curtenia	207
X.5. Vătafii	209
X.6. Răzeșii	210
X.7. Preoții de mir	213
X.8. Negustorii	218
X.9. Alte categorii fiscale	220
X.10. Ruptașii	220

XI. Monetizarea fiscalității și limitele ei	226
XI.1. Darea celor cincizeci de aspri	229
XI.2. Schimbarea monedelor mărunte la vistierie	232
XI.3. Achitarea impozitelor în monede mărunte	237
XI.4. Impozitul celor doi zloți de casă	242
XI.5. Taxa unui galben (ughi) de casă	248
XI.6. Darea talerului	253
XI.7. Darea leului	255
XI.8. Taxa celor doi orți	256
XI.9. Înspre un bilanț provizoriu	258
XI.10. Sistemul de cont al vistieriei	259
XI.11. Limitele monetizării	264
XII. Apariția recensămintelor fiscale și noțiunea domiciliului fiscal	267
XII.1. Conscriptiile fiscale	268
XII.2. Pentru o cronologie a recensămintelor fiscale	277
XII.3. Domiciliul fiscal	280
XIII. Accentuarea solidarității fiscale	285
XIII.1. Abordări istoriografice	286
XIII.2. Solidaritatea fiscală pentru prestarea muncilor	288
XIII.3. Originile solidarității fiscale	289
XIII.4. Amplificarea solidarității fiscale	292
XIV. Noile obligații fiscale față de stat	300
XIV.1. Gorștina oilor	302
XIV.2. Sulgiul	314
XIV.3. Înspre un bilanț provizoriu	317
XIV.4. Camăna la sate	319
XIV.5. Lărgirea bazei impozabile	320
XIV.6. Fălceria sau pogonăritul	323
XIV.7. Noi impozite directe pe comunitate	326
XIV.8. Darea chilei	330
XIV.9. Un bilanț al taxării directe	332
XIV.10. Dările domnești în târguri (secolul al XVII-lea)	333
XV. Consecințele interne ale regimului economic al dominației otomane	336
XV.1. Darea împărătească	336
XV.2. Restrângerea privilegiilor fiscale	344
XV.3. Insolvența fiscală	351
XV.4. Regimul economic al dominației otomane	354
XV.5. Tributul	354
XV.6. Peșcheșurile	369
XV.7. Alte plăți politice	373

XV.8. Practica ștergerii datoriilor.....	381
XVI. Prelevări extraordinare și proiecte de taxe eșuate.....	384
XVI.1. Exemple de impozite extraordinare (secolul al XVI-lea).....	385
XVI.2. Exemple de impozite extraordinare (secolul al XVII-lea).....	389
XVI.3. Văcăritul.....	398
XVII. Corupția, începuturile birocratizării statului și înmulțirea slujbașilor domniei.....	403
XVII.1. Statul și corupția.....	406
XVII.2. Corupția și evaziunea fiscală.....	409
XVIII. Concluzii.....	416
Bibliografie.....	429

REZUMAT

Cercetarea noastră doctorală are în vedere fenomenul fiscalității în maniera în care acesta s-a dezvoltat în Moldova între veacurile XV-XVII, obiectivul principal fiind reprezentat de înțelegerea modului în care factorul otoman a contribuit la modificarea acestui domeniu de activitate al statului de la răsărit de Carpați. Alături de purtarea războiului și de administrarea justiției, fiscalitatea reprezintă una dintre cele trei funcții principale îndeplinite de stat pe parcursul istoriei. Relevanța studiului fiscalității în cazul Moldovei secolelor XV-XVII depășește cadrul strict al istoriei economice, întrucât articulațiile sistemului fiscal dintr-un stat preindustrial reprezintă una dintre principalele expresii ale puterii politice. În cazul Moldovei, fiscalitatea a fost strâns legată de problematica amplă a raporturilor politice, economice și sociale cu Imperiul otoman. Dacă pentru Occidentul medieval târziu războiul a constituit factorul principal care a contribuit la dezvoltarea fiscalității statale, în schimb, pentru mai multe regiuni din Europa orientală, inclusiv pentru Moldova, locul războiului a fost luat de factorul otoman, creșterea influenței politice otomane având un efect direct asupra extinderii fiscalității domnești. Spațiul supus investigației noastre este format din Moldova istorică, întinsă între Carpații orientali, Nistru, Dunăre și Marea Neagră, spațiu politic care a cunoscut diferite modificări începând chiar cu ultimele decenii ale secolului al XV-lea, pe măsură ce Imperiul otoman s-a extins teritorial în detrimentul domniei Moldovei. Teritoriile anexate de otomani ne-au reținut atenția numai în măsura în care acestea ne-au oferit unele sugestii sau clarificări necesare înțelegerii fenomenelor fiscale din Moldova.

Cele trei secole acoperite de cercetarea noastră — anume secolele XV-XVII — se suprapun parțial asupra a două perioade importante din istoria politică a Moldovei. Pe de o parte, veacul al XV-lea reprezintă primul secol din istoria statalității moldovenești pentru care există o serie relativ consistentă de documente interne, ceea ce îngăduie formularea unor constatări asupra manierei în care funcționa sistemul fiscal moldovenesc înainte de instaurarea dominației politice otomane. Pe de altă parte, epoca istorică de accentuare a dominației otomane asupra Moldovei, deschisă odată cu mijlocul secolului al XVI-lea, și continuată apoi pe parcursul întregului veac al XVII-lea, oferă un teren de studiu extrem de fructuos pentru aprofundarea transformărilor sistemului fiscal moldovenesc. Astfel, va fi comparată, sub raportul fiscalității, epoca anterioară anilor 1550, pe care o putem numi epoca Moldovei medievale, a fiscalității tradiționale sau cutumiare, cu următoarea epocă, cea care se deschide odată cu a doua jumătate a veacului al XVI-lea și care continuă în secolul al XVII-lea, atunci când impactul otoman poate fi studiat la nivelul transformărilor produse în maniera de funcționare a sistemului fiscal al țării. De asemenea, considerarea mijlocului de veac al XVI-lea drept un moment de tranziție în studiul fiscalității poate fi argumentată atât la nivelul istoriei evenimentiale (de exemplu, campania lui Suleiman Magnificul din 1538 în Moldova și urmările sale în plan politic), cât și la nivelul istoriei fiscalității (de pildă, dublarea valorii haraciului moldovenesc, apariția practicii recensămintelor fiscale domnești sau decizia aplicată temporar, însă fără precedent cunoscut, a lui Iliș Rareș de a impune la plata birului toate categoriile sociale privilegiate).

Studiul fiscalității este atins de mai multe compartimente ale istoriografiei românești: cercetărilor dedicate în mod special fiscalității li se adaugă cele despre relațiile politice și economice cu otomanii, cele despre economia rurală și raporturile dintre stăpânii de sate și domnie, cele despre regimul vamal din târguri, cele despre istoria administrativă și politică a domniei moldovenești sau cele de istorie monetară. Acesta este și motivul principal pentru care fiecare capitol al cercetării noastre oferă trimiteri bibliografice și formulează observații pe marginea segmentului relevant din istoriografie. O primă observație are în vedere contextul istoriografic al lucrării noastre: istoria fiscalității a prezentat un interes deosebit pentru istoricii din perioada postbelică, în condițiile în care regimul politic totalitar de la acea vreme a încurajat mai cu seamă cercetările din sfera istoriei economice și sociale. Prăbușirea regimului comunist în 1989 a marcat în România, odată cu afirmarea unor noi generații de istorici, o scădere considerabilă a interesului academic pentru istoria economică, în general, și pentru istoria fiscală, în special. Această evoluție istoriografică ne pare astăzi a fi cel puțin curioasă: multe dintre problemele de istorie economică (inclusiv de istorie fiscală) au fost în bună măsură abandonate înainte de a beneficia de cercetări speciale sau de explicații convingătoare, mai ales dacă ne gândim că, încă din timpul dictaturii comuniste, mulți specialiști erau conștienți de faptul că metodologiile de lucru inspirate din preceptele marxist-leniniste ofereau adesea posibilități de analiză extrem de înguste. O bibliografie selectivă a lucrărilor de specialitate referitoare la sistemul fiscal moldovenesc din secolele XV-XVII ar trebui, totuși, să le rețină pe acelea despre diferitele impozite domnești introduse de-a lungul perioadei investigate (Petre P. Panaitescu, Constantin Cihodaru, Constantin C. Giurescu, Constantin A. Stoide, Nicolae Stoicescu, Nicolae Grigoraș, Alexandru Constantinescu, Mihai Lazăr), despre regimul economic al dominației otomane (Mihai Berza, Tahsin Gemil, Mihail Guboglu, Mihai Maxim, Valeriu Veliman), despre vocabularul istoric cu semnificații fiscal-administrative (Damian P. Bogdan, Alexandru I. Gonța, Aurelian Sacerdoțeanu, Ion C. Chițimia), despre utilizarea instrumentelor de credit și a catastifelor de vistierie (Ioan Caproșu, Constantin Turcu), despre imunitățile fiscale (Valeria Costăchel, Nicolae Grigoraș, Vladimir Hanga), despre prelevările senioriale (Vasile Mihordea, Damaschin Mioc, Haralambie Chircă, Ștefan Ștefănescu), precum și cele despre dinamica monetară și macro-economice (Bogdan Murgescu). Încercările de articulare a unei viziuni de sinteză asupra evoluției sistemului fiscal moldovenesc pe termen mediu și lung au fost mai curând limitate. O observație istoriografică generală ar fi că o parte considerabilă dintre cercetările întreprinse până în acest moment au fost redactate sub forma unor liste și inventare de taxe, autorii fiind mult mai interesați de stabilirea taxelor domnești care trebuiau plătite de către supuși decât de înțelegerea mecanismelor sistemului fiscal.

Structura tezei noastre reprezintă în esență un compromis între criteriul cronologic și cel tematic: deși cele două mari părți ale lucrării au fost gândite încă de la început pentru a surprinde câte o etapă diferită din evoluția sistemului fiscal moldovenesc, totuși fiecare parte prezintă (în proporții variabile) informații din ambele etape majore de evoluție ale acestui sistem, tocmai din dorința de a oferi o imagine cât mai nuanțată asupra unor fenomene și transformări pe care le-am constatat studiind izvoarele istorice. Or, situarea proceselor istorice discutate în durată lungă, încercând astfel să surprindem atât geneza cât și evoluția lor, a presupus uneori salturi cronologice importante în interiorul aceluiași capitol. Ambele părți ale lucrării sunt alcătuite dintr-un succint prolog (menit să ofere o imagine de ansamblu

asupra problemei principale aflate în centrul fiecărei părți, definind în egală măsură noțiunile recurente în secțiunile care urmează), urmat de câte opt capitole tematice care abordează diferite aspecte ale fiscalității moldovenești dintre anii 1400 și 1700. Prima parte a tezei, denumită „Fiscalitatea tradițională”, are în centrul său istoria Moldovei veacului al XV-lea și o bună parte din secolul următor. Capitolele tematice care formează această primă parte se referă la substituția fiscală, zeciuiele și muncile cutumiare în favoarea domniei, regimul fiscal din târgurile moldovenești, organizarea sistemului de prelevare fiscală, prelevările senioriale la care stăpânii locali aveau dreptul de la comunitățile rurale, impozitele indirecte provenite din vămi și sursele de venituri domnești reprezentate de judecăți și amenzi. Partea a doua din teză poartă denumirea „Transformările sistemului fiscal” și acoperă în principal perioada cuprinsă între anii 1550 și 1700. Cele opt capitole tematice care formează această a doua parte se referă la raportul dintre grupuri sociale și categorii fiscale, monetarizarea fiscalității și limitele acestui proces, apariția recensămintelor fiscale și noțiunea domiciliului fiscal, principiul solidarității fiscale la plata dărilor domnești, noile obligații fiscale față de stat, consecințele interne ale regimului economic al dominației otomane, prelevările fiscale extraordinare și problema corupției la nivel financiar-administrativ.

Transformările survenite în acest domeniu al fiscalității domnești trebuie înțelese ca rezultat al interacțiunii dintre constrângeri externe (în principal cadrul politic constituit de regimul dominației otomane), limite structurale interne (de exemplu, în privința posibilităților reale de creștere economică sau de expansiune a fiscalității domnești) și strategii politice de supraviețuire ale statului moldovenesc (precum au fost creșterea plăților politice către Înalta Poartă, politicile fiscale adoptate de domnii în scaun sau sporirea aparatului birocratic destinat colectării și gestionării veniturilor domnești). Din acest motiv, fiscalitatea apare nu doar ca un instrument financiar pus în slujba cârmuirii, ci și ca un indicator sintetic al statalității, adică al capacității de guvernare (sau, altfel spus, al capacității elitei conducătoare de a mobiliza resurse din interiorul țării) și al raportului de putere dintre stat și societate. Față de istoriografia mai veche dedicată fiscalității moldovenești, una dintre noutățile metodologice propuse prin această lucrare constă tocmai în mutarea accentului cercetării de pe enumerarea dărilor într-un cadru descriptiv pe analiza mecanismelor fiscale de impunere și de colectare, folosind în acest scop un aparat conceptual conectat la marile curente de cercetare din istoriografia fiscalității europene, dar adaptat specificului istoriei fiscale moldovenești.

Perioada fiscalității tradiționale din Moldova desemnează acea epocă (de la întemeierea domniei până spre mijlocul veacului al XVI-lea) în care a predominat, la nivelul taxării domnești, un ansamblu de obligații fiscale care s-au cristalizat gradual printr-o practică fiscală îndelungată. Este vorba despre un sistem fiscal moștenit în bună măsură de către instituția domniei de la diferitele căpetenii politice care au stăpânit anterior teritoriul de la răsărit de Carpați, motiv pentru care l-am definit drept cutumiar și conservator. Aceste trăsături ale fiscalității tradiționale sunt profund legate de structura economică arhaică a spațiului de la est de Carpați: ea reflectă adaptarea fiscalității domnești la o economie naturală, dominată de agricultură, creșterea animalelor și albinărit, ceea ce a făcut ca prelevările fiscale să fie realizate în principal în natură și sub forma muncilor și transporturilor obligatorii efectuate în folosul domniei. Un rol important în configurarea acestui sistem fiscal l-a avut experiența dominației mongole asupra teritoriului de la răsărit de

Carpați. Unele obligații fiscale și practici administrative au fost preluate și adaptate de domnia moldovenească în cadrul unui proces pe care l-am denumit de substituție fiscală: ceea ce anterior revenea căpeteniilor mongole a fost treptat preluat de autoritatea domnească. Tributul („дань”) achitat de localnici mongolilor încă din secolul al XIII-lea s-a transformat, în cazul Moldovei, printr-un proces de substituție fiscală, în cea mai importantă dare plătită de supușii moldoveni voievodului lor în secolele XIV-XVI. Regimul fiscal de exploatare a marilor bazine piscicole din regiunea de la gurile Dunării și de la limanul Nistrului pare să fi fost, la rândul său, puternic influențat de perioada dominației mongole, la fel cum sistemul vamal al domniei din Moldova cuprinde o serie întreagă de împrumuturi instituționale din epoca dominației tătărești, vizibile la nivelul coexistenței vamale moldo-tătare de la Cetatea Albă, regimului de privilegiu „tarcan” al scutirii vamale sau practicii „luării tamgăi” la vama de trecere. Astfel, fiscalitatea tradițională moldovenească nu poate fi înțeleasă ca un fenomen izolat, ci ca rezultatul unei continuități instituționale regionale, în care tradiția a jucat un rol decisiv. Chiar și atunci când în cadrul sistemului fiscal au intervenit modificări punctuale — precum ajustarea unor taxe vamale, introducerea unor prelevări extraordinare sau mobilizarea la muncă în scopuri militare ori de infrastructură — acestea nu au afectat în vreun fel structura de bază a sistemului fiscal deja existent, ci s-au înscris în tradiții administrative mai vechi, cu precedente identificabile în secolele anterioare.

Alte elemente definitorii pentru epoca așa-numitei fiscalități tradiționale sunt absența unui aparat birocratic dezvoltat care să permită existența unor registre cu contribuabili sau recensăminte ale populației, colectarea dărilor prin intermediul boierilor locali, adesea fără dregătorii, și prin implicarea comunităților (de târgoveți și a celor sătești) ca urmare a unor operațiuni de autoevaluare și evaluare colectivă, astfel încât comunitatea locală joacă un rol esențial în garantarea „corectitudinii” evaluării fiscale. Aceste practici reflectă caracterul preponderent oral al relațiilor fiscale și lipsa unor mecanisme formale de control centralizat (din partea domniei) a procesului de evaluare și colectare a impozitelor. Din punct de vedere al formelor de impunere, regimul zecuielilor adunate în natură este cel care domină sistemul fiscal moldovenesc în această epocă, care este astfel alcătuit din cele patru mari impozite percepute asupra unor activități economice socotite mai importante (anume desetina din vin, desetina din stupi, ilișul din cereale și gorștina din porci), la care se adaugă o dare domnească principală care avea la originea sa, așa cum am afirmat, vechiul tribut mongol. Dările acestei perioade constau în produse agricole, animale sau alte bunuri agricole rezultate din activitățile economice de bază, iar impozitele în monedă aveau încă o importanță cu totul secundară. Veniturile domniei erau completate de prăzile de război, care reprezentau o sursă semnificativă de venituri în primele două secole de existență ale statului moldovenesc. Până spre mijlocul secolului al XVI-lea, autoritățile domnești au manifestat o anumită reticență față de introducerea unor impozite noi cu caracter permanent. Excepție făceau prelevările extraordinare și temporare, justificate de situații speciale, precum războiul. În această perioadă, baza de impozitare a supușilor moldoveni era relativ îngustă (în sensul în care o parte relativ semnificativă din sursele de venit, bunurile sau activitățile economice ale contribuabililor nu erau cuprinse în cadrul sistemului fiscal), iar raportul dintre fiscalitatea domnească și prelevările senioriale ale boierilor sau instituțiilor ecleziastice poate fi definit drept unul relativ echilibrat. Lipsa birocratizării administrației financiare a domniei, rolul central al elitelor și comunităților locale în cadrul prelevării fiscale, predominanța dărilor în

natură, absența unor forme centralizate de control a modului în care dările sunt impuse și colectate la nivel local, precum și reticența politică față de inovația fiscală sunt trăsături care au conferit acestui sistem fiscal tradițional o anumită coerență internă, dar care l-au făcut deosebit de vulnerabil în fața schimbărilor economice și politice ale epocii moderne timpurii.

Accentuarea dominației politice otomane asupra Moldovei de-a lungul secolului al XVI-lea, care se reflectă nemijlocit la nivelul modificării valorii obligațiilor față de Înalta Poartă — spre pildă, tributul crește de patru ori între anii 1520 și sfârșitul anilor 1560, la care se adaugă peșcheșurile și plățile politice efectuate cu ocazia dobândirii sau confirmării tronului, obligații a căror valoare sporește considerabil începând cu anii 1560, pentru a nu mai aminti despre obligațiile militare, de muncă, de transport și de aprovizionare pe care moldovenii le aveau față de elitele conducătoare otomane —, a determinat o profundă restructurare a sistemului fiscal moldovenesc după mijlocul veacului al XVI-lea. Cea mai simplă de observat transformare este creșterea considerabilă a numărului impozitelor ordinare directe strânse din lumea satelor de la populația contribuabilă: față de cele cinci dări existente în epocile lui Ștefan cel Mare sau Petru Rareș, se ajunge la peste douăzeci de taxe ordinare spre finalul secolului al XVII-lea. Această transformare a presupus o largire progresivă și o diversificare a bazei impozabile a birnicilor din Moldova secolelor XVI-XVII, un fenomen structural care influențează în fapt viața întregii populații de la răsărit de Carpați. Unul dintre rezultatele cercetării noastre este demonstrarea caracterului sistematic și cumulativ al largirii bazei impozabile în Moldova veacurilor XVI-XVII. Spre deosebire de alte cazuri europene unde a fost preferat impozitul global pe venit sau pe avere, cazul moldovenesc se distinge prin caracterul fragmentar al politicii fiscale domnești: statul moldovenesc a preferat să impoziteze separat surse distincte de venit, bunuri sau activități economice, adăugând noi taxe pe măsură ce domnia căuta alte resurse. Lucrarea de față identifică, în fapt, trei mecanisme principale prin care baza fiscală a supușilor a fost extinsă de-a lungul secolelor XVI-XVII: (a) introducerea de dări noi asupra unor ramuri economice anterior neimpozitate; (b) suprapunerea mai multor impozite asupra aceleiași activități economice sau surse de venit; (c) taxarea produselor finite pe lângă impozitarea materiei prime. Este demn de notat, în egală măsură, că extinderea bazei impozabile nu este corelată întotdeauna cu dezvoltarea sau creșterea economică, ci se produce uneori chiar în condiții de stagnare sau declin economic, ceea ce conduce cu timpul, în mod implicit, la o eroziune progresivă a capacității contributive reale a populației. Analiza noastră demonstrează totodată că, pe termen mediu, largirea bazei impozabile a avut efecte contradictorii: deși a permis creșterea resurselor domnești (în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și în primele decenii din veacul următor), a contribuit simultan la subminarea bazei de impozitare prin sărăcirea unei părți a contribuabililor, creșterea evazionismului fiscal și destabilizarea anumitor comunități locale.

Consecințele economice ale acestei expansiuni a bazei impozabile a supușilor moldoveni asupra veniturilor domnești au fost diferite pe termen mediu (adică pe parcursul câtorva decenii), respectiv pe termen lung (în cazul nostru, de la un secol la altul). Creșterea numărului de impozite directe a însemnat practic o dublare a încasărilor vistieriei domnești de-a lungul secolului al XVI-lea, de la o estimare de cel mult 150.000 de galbeni pentru ansamblul veniturilor anuale domnești spre finalul domniei lui Ștefan cel Mare la peste 300.000 de galbeni sub domnia lui Petru Șchiopul. Acesta din urmă este, de altfel, și momentul în care pare să se fi atins în Moldova un anumit nivel maximal sau plafon financiar

de extindere a fiscalității domnești: date fiind structurile demografice și economice ale țării, capacitatea reală de expansiune a sistemului fiscal moldovenesc își atinge deja limitele la finele veacului al XVI-lea. Introducerea treptată a impozitelor denumite și calculate în monedă — șase la număr, anume darea celor cincizeci de aspri, impozitul celor doi zloți de casă, taxa unui ughi de casă, darea unui taler de casă, impozitul unui leu de casă și darea celor doi orți de casă — reflectă creșterea nevoilor bănești ale statului după mijlocul secolului al XVI-lea, în special în contextul sporirii obligațiilor față de Imperiul otoman. Totuși, faptul că aceste dări erau concepute ca impozite directe pe gospodărie, aplicate exclusiv categoriilor sociale neprivilegiate, indică limite clare ale impunerii unei fiscalități monetarizate într-o societate agrară cu acces precar la numerar. Reorientarea graduală a politicii fiscale domnești înspre dările colectate în monedă a presupus instituirea unui contact economic susținut al țăranilor moldoveni cu piețele locale și regionale, inclusiv cu cele din afara țării.

Pe termen lung însă, luând în calcul ansamblul secolului al XVII-lea, socotirea și strângerea unei părți tot mai importante din impozite în monedă străină (fenomen denumit în lucrarea noastră monetizarea fiscalității) a diminuat considerabil capacitatea vistieriei domnești de a-și conserva sau spori veniturile reale într-un context de instabilitate monetară internațională. Cu alte cuvinte, atât timp cât monedele de calcul folosite pentru stabilirea valorii nominale a impozitelor își păstrau o valoare relativ stabilă, statul putea anticipa cu o marjă rezonabilă de siguranță venitul real obținut din impozite. În momentul în care aceste monede intrau într-un proces de depreciere, venitul real al vistieriei scădea la rândul său în absența ajustării cuantumurilor de plată. Atunci când deprecierea monetară devenea prea accentuată, randamentul fiscal al impozitelor domnești scădea vizibil, devenind astfel insuficient pentru acoperirea nevoilor bănești ale statului, fapt care conducea în general domnii Moldovei către decizia introducerii unor noi dări menite să compenseze, fie și în parte, pierderile anterioare de venituri. Pe fondul războaielor otomano-polone desfășurate în vecinătatea Moldovei și uneori chiar pe teritoriul ei, care marchează ultimele decenii ale veacului al XVII-lea, și în contextul devalorizării monedelor reale și (drept consecință, a celor) de cont folosite în teritoriul de la răsărit de Carpați, veniturile anuale ale vistieriei domnești scad progresiv începând cu anii 1670 sub 300.000 de galbeni, pentru a atinge numai aproximativ 200.000 în jurul anului 1700. Această perioadă de scădere a veniturilor vistieriei moldovenești corespunde și cu o reducere a valorii obligațiilor oficiale ale Moldovei față de Înalta Poartă, reducere valorică care fusese convenită de către autoritățile otomane din Constantinopol pe fondul recunoașterii situației dificile în care se afla Moldova din punct de vedere economic, tributul țării coborând în anul 1694 la suma totală de numai 14.000 de galbeni, valoare pe care nu o mai avusese de peste un secol și jumătate, de la începutul anilor 1540.

Analiza evoluției raportului dintre impozitarea directă și cea indirectă în Moldova conduce către observația generală conform căreia, în secolul al XV-lea, taxele domnești indirecte (în special cele vamale pentru tranzitul sau pentru desfacerea locală a mărfurilor) aveau o pondere comparabilă cu impozitele directe, spre deosebire de secolele XVI-XVII, atunci când se produce o reorientare vizibilă a politicii fiscale domnești către impozitarea directă. Această transformare poate fi explicată, în esență, prin declinul marelui comerț de tranzit care străbătea Moldova după anul 1500, subdezvoltarea pieței interne urbane și integrarea Moldovei la periferia sistemului economic otoman. În a doua jumătate a veacului

al XIV-lea și pe parcursul secolului următor, profitabilitatea taxelor indirecte pentru vistieria domnească rezulta în principal din posibilitatea vămuirii unui flux considerabil de mărfuri de lux sau manufacturiere (ne gândim mai ales la mătase, bumbac, piper și postav) care străbăteau teritoriul Moldovei între spațiul pontic și Europa centrală. Sub domnia lui Ștefan cel Mare, mai cu seamă în vremuri de pace, încasările provenite din taxele vamale trebuie să fi fost mai semnificative decât cele cunoscute nouă pentru epoca lui Petru vodă Șchiopul (atunci când vămile din țară se dădeau în arendă pentru un an financiar la prețul de aproximativ 50.000 de galbeni). Veniturile domnești provenite din vămi cunosc o scădere graduală de-a lungul întregului secol al XVII-lea, situându-se în jurul anului 1700 la o valoare a încasărilor de aproximativ 12.000 galbeni, adică nu mai mult de 6% din veniturile totale ale vistieriei domnești pe durata unui an fiscal. Vămuirea predominantă a produselor economiei locale moldovenești, în condițiile restrângerii comerțului cu bunuri de lux și manufacturiere după sfârșitul epocii lui Ștefan cel Mare, nu a fost rentabilă din punct de vedere financiar pentru vistieria domnească. Consecințele principale ale acestei evoluții sunt accentuarea caracterului rural al fiscalității domnești în secolele XVI-XVII, precum și creșterea dependenței vistieriei statului față de impozitele directe, mai previzibile, dar și mai împovărătoare pentru contribuabili din punct de vedere economic și social. Am încercat în această lucrare să evidențiem distincția teoretică dintre fiscalitatea nominală (valoarea teoretică a dărilor impuse) și fiscalitatea efectivă (sumele care ajung propriu-zis la vistierie). Această diferență se dovedește a fi una esențială pentru înțelegerea funcționării sistemului fiscal moldovenesc. Astfel, analiza noastră arată că sporirea poverii fiscale nu se traduce în mod automat printr-o creștere proporțională a veniturilor nete ale statului. Dimpotrivă, creșterea presiunii fiscale stimulează, pe termen mediu și lung, evazionismul fiscal, reduce eficiența colectării impozitelor și amplifică pierderile de resurse cauzate de corupția celor care îndeplinesc rolul de intermediari fiscali între contribuabili și domnie. În lumina surselor studiate, principala evoluție seculară care se constată lesnicios este, desigur, cea referitoare la creșterea semnificativă a presiunii fiscale a statului asupra contribuabililor de rând.

Începând cu veacul al XVII-lea, sursele istorice de care dispunem efectuează o distincție tot mai clară între veniturile ordinare și cele extraordinare ale domniei Moldovei, fapt ce are legătură cu creșterea importanței impozitelor extraordinare tocmai în perioada menționată. Instrumente fiscale eminamente conjuncturale, strâns legate de anumite contexte politice, militare și financiare, impozitele extraordinare răspund unor nevoi imediate ale domniei moldovenești: de la plata obligațiilor pecuniare către Înalta Poartă până la aprovizionarea cu alimente a armatei otomane sau finanțarea costurilor de obținere și menținere a tronului. Invocarea constantă a „poruncilor împărătești” de la Constantinopol ca justificare a noilor dări indică faptul că domnia a folosit în mod conștient constrângerea externă întruchipată de Imperiul otoman drept principal argument de legitimare internă a deciziilor de politică fiscală, impozitele extraordinare devenind astfel un vector important al „internalizării” dominației otomane în structurile fiscale ale Moldovei. Numeroase proiecte de impozite extraordinare au eșuat sau au fost abandonate rapid, fie din cauza cuantumului de impozitare considerat excesiv, fie ca urmare a rezistenței sociale și politice a contribuabililor, ceea ce indică existența unui prag de suportabilitate fiscală, dincolo de care autoritatea domnească risca destabilizarea internă, revolta contribuabililor sau chiar pierderea tronului. În acest context, episoadele de renunțare deliberată la introducerea unor dări noi, precum este

cazul celebru al lui Petru Șchiopul, cel care, după asumarea mai multor inovații fiscale ce stârniseră nemulțumiri pe plan intern, hotărăște într-un sfârșit să părăsească din proprie inițiativă tronul Moldovei nemaiputând ține pasul cu exigențele pecuniare otomane, trebuie interpretate ca expresii ale unei evaluări pragmatice a raportului dintre veniturile domnești potențiale și costurile politice ale impozitării excesive. De altfel, condiționarea sprijinului boieresc de promisiunea neintroducerii unor impozite noi, regăsită în sursele veacului al XVII-lea, arată că fiscalitatea domnească devenise un element central al negocierilor politice interne din Moldova premodernă. Cu toate acestea, experiențele impozitării domnești extraordinare din secolul al XVII-lea reflectă nu doar flexibilitatea de ansamblu a sistemului fiscal, ci și capacitatea tot mai mare a domniei de a mobiliza resurse bănești de la toate păturile sociale din țară: săteni, târgoveți, boierime și cler deopotrivă. În ultimele decenii ale veacului al XVII-lea, pe lângă povara fiscală ordinară, amploarea deosebită luată de prelevările domnești extraordinare în ansamblul sistemului fiscal moldovenesc conduce la posibilitatea de a individualiza o povară fiscală extraordinară, care se putea ridica, în anumiți ani financiari, la valoarea de aproximativ 3 galbeni (florini de aur), ceea ce înseamnă că aproape 40% din totalul presiunii fiscale domnești putea să fie alcătuită din impozite extraordinare. Pe termen mediu și chiar lung, aceste evoluții favorizează păstrarea unei poveri fiscale ridicate asupra populației contribuabile, care, în anumite condiții, putea plăti în jurul anului 1685 impozite la fel de împovărătoare economic (dacă nu chiar mai împovărătoare) ca cele de la cumpăna secolelor XVI-XVII.

Contribuabilii din lumea rurală a Moldovei sunt supuși simultan, de-a lungul întregii perioade pe care am analizat-o, atât fiscalității domnești cât și prelevărilor senioriale în cadrul unui sistem pe care l-am numit al dublei impozitări, iar extinderea fără precedent a dărilor domnești în secolele XVI-XVII produce un dezechilibru structural în interiorul acestui sistem. Principiul dublei taxări, aflat chiar în centrul sistemului fiscal moldovenesc, merită din acest motiv câteva precizări. După formarea statului de la răsărit de Carpați, majoritatea covârșitoare a țăranilor moldoveni a trebuit să îndeplinească concomitent atât o serie de obligații față de domnie cât și o altă serie (comparabilă) de obligații față de stăpânii locali, fie aceștia din urmă laici sau eclesiastici, între cele două sfere de prelevare existând, mai cu seamă la începuturi, numeroase similitudini: vechiul ilieș domnesc corespundea zeciuiei „din arătură” datorate stăpânului local, la fel cum desetinele tradiționale din stupi și din vin, gorștina din porci sau munca manuală (incluzând, printre altele, și serviciile de transport sau cositul fânului) se regăseau printre exigențele comune ale domniei și stăpânilor de sate. Expansiunea fără precedent a fiscalității domnești, după mijlocul secolului al XVI-lea, a modificat profund raportul de putere în favoarea domniei în interiorul acestui sistem fiscal, anulând practic echilibrul relativ al nivelelor de prelevare (domnesc și seniorial) care dominase sistemul vreme de peste două secole. Creșterea rapidă a numărului și valorii dărilor către statul moldovenesc a acționat, prin simpla epuizare a posibilității reale de extracție a plusprodusului rural, ca un factor de limitare a capacității de extindere a prelevărilor senioriale. Este vorba, în esență, despre o concurență inegală între domnie și stăpânii locali pentru același excedent de produse agricole. Dacă fiscalitatea domnească tinde gradual spre monetarizare, birocratizare și diversificare, în schimb prelevările senioriale rămân predominant ancorate în tradiția locală, păstrând nu doar componenta orală a tocmelilor de plată, ci și modalitățile cutumiare de îndeplinire a obligațiilor în natură și prin muncă fizică.

Această asimetrie structurală explică de ce boierimea și instituțiile ecleziastice (mănăstiri, episcopii, mitropolie) nu reușesc să transforme obligațiile cutumiare în plăți bănești: presiunea fiscală a statului asupra supușilor face această conversie monetară irealizabilă. Tocmai de aici decurge și mutarea parțială a surselor de înavuțire ale boierimii de la veniturile senioriale (tot mai insuficiente) înspre cele socotite „publice” (aflate în plină expansiune), aduse prin accesul la dregătorii, ceea ce indică faptul că puterea elitei socio-economice din țară se sprijină tot mai mult, după mijlocul veacului al XVI-lea, pe structurile fiscale ale statului moldovenesc.

În Evul Mediu românesc, dreptul seniorial nu era conceput ca un drept abstract de proprietate funciară, ci ca un ansamblu de drepturi de prelevare asupra unei comunități sătești. Această concepție tradițională explică atât absența catastifelor de moșii pentru epoca investigată, cât și caracterul preponderent oral al tocmeșilor fiscale. Așa cum era de așteptat, prelevările senioriale nu sunt fixate prin norme generale, ci prin negocieri locale, adaptate resurselor naturale disponibile, raporturilor schimbătoare de putere și tradițiilor de plată comunitare. Prin urmare, structura obligațiilor senioriale este profund variabilă: între sate și chiar în interiorul aceluiași sat, unde se poate constata o veritabilă stratificare socială, economică și fiscală. Nici zeciuiala nu reprezintă o practică fiscală uniform aplicată la scara întregii țări a Moldovei, ci una modelată pe plan local: ea poate însemna a zecea parte, un stup țărănesc pentru fiecare prisacă, o cincime din peștele vânat sau chiar un quantum fix de plată, independent de fluctuațiile sezoniere ale recoltei. Colectarea se face prin intermediari locali, numiți fie de stăpân, fie de sat, ceea ce creează uneori suprapuneri și conflicte de autoritate. Această mediere dublă în momentul colectării reflectă mai curând existența unui echilibru instabil între autonomia comunitară și controlul exercitat de stăpânul local. Intervenția domniei apare destul de rar și doar în cazuri punctuale, domnul acționând cel mai frecvent în calitate de arbitru în situațiile conflictuale persistente, ceea ce dovedește că raporturile economice și juridice dintre țărani și stăpânii locali nu erau în mod curent reglementate de către stat. Cu toate acestea, dezvoltarea fiscalității domnești după mijlocul secolului al XVI-lea blochează, așa cum spuneam, posibilitățile de creștere ale prelevărilor senioriale. Acest dezechilibru apărut în interiorul sistemului fiscal moldovenesc devine vizibil și chiar cuantificabil în veacul al XVII-lea: am reușit să aproximăm că fiscalitatea domniei era, în acea epocă, de aproximativ trei ori mai apăsătoare decât quantumul nominal al obligațiilor de peste an ale unei familii țărănești medii față de stăpânul local.

Restrângerea imunităților fiscale de care beneficia în mod tradițional elita socială a Moldovei a fost un proces gradual și etapizat, o succesiune de măsuri fiscale adesea motivate de contexte politice și financiare imediate, care s-a desfășurat pe parcursul a mai multe secole, teza noastră evidențiind în principal etapele de început, din secolele XVI-XVII. Analiza etapelor principale prin care boierimea, mănăstirile și clerul înalt sunt atrași treptat în categoria contribuabililor constituie un aspect important pentru înțelegerea procesului istoric de uniformizare fiscală a societății, evoluție care însă nu echivalează cu apariția unei fiscalități echitabile. Integrarea elitelor în rândul contribuabililor a început de jos în sus, vizând inițial categorii privilegiate de importanță secundară (vătafi, răzeși etc.), care au fost incluse mai lesnicios, mai devreme și mai stabil în sistemul fiscal decât marea boierime și clerul înalt. Primele impuneri ale marilor boieri, mănăstirilor și clerului înalt au avut un caracter extraordinar, fiind justificate de către domnie prin nevoi politice stringente (achitarea

haraciului sau a altor cheltuieli la Înalta Poartă, îndeplinirea poruncilor otomane, confirmarea tronului etc.) și prezentate uneori ca „împrumuturi” restituibile. Plata dării împărătești pentru tributul datorat Imperiului otoman a constituit principalul instrument al erodării imunităților fiscale tradiționale, fiind prima taxă pentru care chiar și marii dregători au fost obligați, fie și ocazional, să contribuie în mod direct. Cu toate acestea, până la mijlocul secolului al XVII-lea, privilegiile fiscale ale elitelor sociale rămân în mare parte intacte, cu excepția contribuțiilor ocazionale, marea boierime, mănăstirile și clerul înalt fiind în general scutiți față de impozitele ordinare. Domnia lui Eustatie Dabija marchează un moment de cotitură, prin impunerea sistematică a elitelor la plata unor vechi impozite domnești (gorștina oilor și mascurilor, desetina din stupi, transformate pentru noii contribuabili în dări bănești) și prin apariția unor noi impozite domnești plătite de întreaga populație a țării indiferent de statutul socio-juridic (așa cum a fost cazul fâlceriei). După cum era de așteptat, impozitarea elitelor a produs consecințe economice imediate, inclusiv vânzări de stăpâniri (vii, animale, sate, robi etc.) de către mănăstiri și clerul înalt, pentru a obține lichiditățile necesare achitării dărilor către vistierie. Totuși, persistența scutirilor individuale confirmă caracterul incomplet al reformelor din această epocă, întrucât privilegiile fiscale nu dispar complet, ci se particularizează încă și mai mult, fiind acordate selectiv prin acte domnești. Rezistența boierimii față de extinderea fiscalității este amintită în sursele păstrate, culminând chiar cu episoade de revoltă armată organizate de anumite grupări boierești împotriva domnului aflat în scaun, ceea ce arată că impunerea fiscală a elitelor a fost percepută ca o atingere serioasă a statutului lor tradițional. Spre sfârșitul secolului al XVII-lea, boierimea Moldovei apare deja relativ bine integrată în cadrul sistemului fiscal, fiind ținută să contribuie periodic la o serie întreagă de impozite domnești ordinare și extraordinare (incluzând dări foarte nepopulare, precum darea hârțiilor sau vâcăritul), chiar dacă în funcție de un regim fiscal diferențiat față de celelalte categorii socio-fiscale din țară. În pragul epocii fanariote, cercul privilegiilor fiscale se restrânge așadar în mod considerabil, rămânând aproape exclusiv circumscris în favoarea marilor boieri cu dregătorii în Sfatul domnesc, considerați tot mai clar drept un grup social distinct față de restul elitei moldovenești.

Recensămintele fiscale din Moldova premodernă au constituit, în primul rând, mijloace administrative adaptate nevoilor imediate de impunere; însă, pe termen mediu, ele au devenit un instrument foarte important pentru consolidarea capacității de impozitare directă a statului începând cu mijlocul secolului al XVI-lea, în contextul apariției necesității domniei de a-și fundamenta noile cereri fiscale pe estimări ale numărului contribuabililor și uneori chiar ale bazei impozabile a acestora. Introducerea conscripțiilor fiscale nu poate fi înțeleasă decât în strânsă legătură cu creșterea tributului și a celorlalte obligații pecuniare ale Moldovei către Înalta Poartă. Unitatea de bază luată în calcul cu ocazia acestor recensăminte era gospodăria, reprezentată fiscal prin capul de familie, despre care știm că era înregistrat nominal în catastifele vistieriei. Această practică a conferit noțiunii de domiciliu fiscal un rol central: locul în care contribuabilul fusese înscris în timpul recensământului devenea, în același timp, locul unde acesta urma să își plătească dările. Căutarea contribuabililor în registre în funcție de ținutul și satul de proveniență demonstrează stabilirea, cu ocazia recensămintelor, a unei noi legături administrative între contribuabil, comunitatea locală și sarcina fiscală, de unde și una dintre consecințele principale a acestui fenomen birocratic: accentuarea solidarității fiscale comunitare la plata impozitelor domnești. Această politică de

sporire a solidarității fiscale reprezenta o nouă formă de răspundere colectivă impusă din exteriorul comunității locale de către autoritățile domnești, având ca scop principal încercarea de maximizare a veniturilor vistieriei. În acest nou context, comunitățile locale sunt obligate să acopere restanțele de plată ale celor fugiți sau insolvabili, de unde se vede că politica domnească a solidarității fiscale era un instrument de constrângere fiscală și socio-economică. Cu toate acestea, operațiunile de recensare din Moldova premodernă au avut un caracter imperfect, parțial și fragmentar, ceea ce făcea ca rezultatele lor să aibă mai curând un rol orientativ: lipsa standardizării criteriilor de înregistrare în funcție de categoriile socio-fiscale, înscrierile greșite, variațiile terminologice, erorile de înregistrare sau de centralizare, subevaluarea deliberată, absența unor mijloace de verificare a competenței și onestității dregătorilor locali au limitat în mod considerabil eficiența dorită a recensămintelor și au generat chiar tensiuni sociale, în special în momentele (destul de numeroase) în care datele consemnate în catastife nu mai corespundeau cu realitățile întâlnite pe plan local de strângătorii dărilor în sezonul fiscal.

Tranziția graduală de la impozitele de cotitate la cele de repartitie (fără însă ca primele să dispară în mod complet din practica fiscală domnească) pare să marcheze o schimbare semnificativă în concepția financiar-administrativă a domniei, întrucât apariția impozitelor de repartitie presupune în primul rând existența recensămintelor fiscale care îngăduie formarea unei cunoașteri aproximative a numărului și stării contribuabililor. Exemplul ilișului este ilustrativ în această privință: la origine o zeciuială tradițională (adică o dare de cotitate) strânsă în natură din recolta cerealiară a gospodăriei, ilișul devine, la sfârșitul secolului al XVI-lea și pe parcursul veacului al XVII-lea, un impozit de repartitie, adunat adesea chiar în monedă (după cwantumuri diferențiate stabilite în funcție de categoria fiscală a contribuabilului) sau, atunci când era necesar, în natură, sub forma unor cantități de cereale fixe aruncate de vistierie asupra unor comunități impozabile. În același timp, introducerea unor dări bazate pe suprafața de pământ și pe averea mobilă și imobilă în cursul secolului al XVII-lea, chiar dacă majoritatea lor au luat forma unor impozite extraordinare, reprezintă o încercare semnificativă din partea domniei de stabilizare a obiectului supus taxării și are ca efect decuplarea impozitelor respective de fluctuațiile productivității economice anuale (care reprezintă, în fapt, unul dintre criteriile tradiționale de impunere moștenite din perioada medievală), amplificând în egală măsură povara fiscală asupra contribuabililor în anii cu recolte agricole slabe.

După cum am încercat să dovedim în cercetarea noastră, fiscalitatea târgurilor moldovenești reflectă atât particularitățile economice locale, cât și dinamica de putere existentă între domnie și reprezentanții comunităților de târgoveți de la răsărit de Carpați. Se poate afirma cu bun temei că sistemul fiscal al târgurilor din Moldova nu poate fi înțeles decât dacă luăm în considerare suprapunerea locală a mai multor dimensiuni de impunere. Pe de o parte, mulți târgoveți erau supuși unor dări generale (precum darea domnească), legate de gospodărie (casa ca unitate fiscală de bază), de statutul capului de familie și chiar de implicarea acestora în agricultură (zeciuiele agricole nu sunt deloc străine mediului economico-financiar al târgoveților). Pe de altă parte, o serie de impozite aveau un caracter eminamente urban, fiind legate de activități economice care presupun un anumit grad de specializare economică regăsit aproape exclusiv în lumea târgurilor: comerț, meșteșuguri, producția de băuturi sau prelucrarea unor materii prime. Această coexistență între impozite

considerate „urbane” și „rurale” în interiorul târgurilor Moldovei arată, în fapt, că lumea târgoveților moldoveni nu era una strict separată de agricultură, ci reprezenta mai curând o lume a economiilor mixte, în care comerțul, meșteșugurile și exploatarea agricolă a câmpurilor coexistau. Un element definitoriu al fiscalității târgurilor moldovenești a fost la începuturi darea camenei de ceară, care se distinge atât prin vechimea sa, cât și prin forma de calculare (și, cel mai probabil, de percepere). Faptul că una dintre cele mai importante dări urbane era achitată inițial în natură, în pietre de ceară, indică integrarea Moldovei într-un context economic regional mai larg, caracterizat de circulația cerii ca bun de schimb și mijloc de plată. Alegerea camenei ca unitate de măsură și a cerii ca obiect al impozitului domnesc reflectă atât influența practică a negustorilor galițieni în perioada de formare a târgurilor moldovenești, cât și existența unei baze economice locale relativ solide, întemeiate pe apicultură și pe o producție specializată de ceară în târguri. Analiza surselor sugerează că, inițial, camăna a avut un caracter larg și comunitar, fiind plătită de majoritatea caselor din târg ca semn de apartenență la comunitatea târgoveților, indiferent de ocupația propriu-zisă a contribuabililor. Evoluția ulterioară, vizibilă mai ales în secolul al XVII-lea, indică însă o restrângere semnificativă a sferei de colectare a acestei dări, care ajunge să fie legată tot mai clar de activități economice sau meșteșugărești precise (atelieri de blănărie, jocărie, producția de băuturi etc.). Este aceeași epocă în care achitarea dărilor domnești în monedă de către târgoveți tinde să se generalizeze, iar comunitățile de negustori din preajma curților domnești devin tot mai implicate în procesul schimbării monedelor mărunte de la vistierie provenite din impozite în monedă forte, pentru a nu mai aminti despre impunerea în târguri a unor dări domnești extraordinare de felul „banilor”, „lipsei banilor”, „banilor de împrumut” sau dării hârtiilor. Fiscalitatea târgurilor se caracterizează și printr-o diversificare accentuată a dărilor ordinare în secolul al XVII-lea, atunci când apar numeroase impozite noi (seul, pieile, bezmănul, cepăria, buărul, gunoiul etc.). Deși cuantumul de plată și mecanismele lor de impunere rămân cel mai adesea obscure, simpla lor proliferare indică efortul constant al domniei de a valorifica din punct de vedere fiscal activitățile economice urbane. În fine, un alt aspect demn de notat este rolul activ jucat de bresle și de administrația locală a târgurilor în colectarea impozitelor domnești. Staroștii de breaslă, șoltuzii și pârgarii coexistau în practica fiscală cu dregătorii domnești, generând adeseori o suprapunere de competențe care a putut determina conflicte locale și care reflectă atât autonomia relativă a comunităților de târgoveți, cât și interesul crescând al domniei de a controla fluxurile fiscale care alimentau vistieria.

Creșterea graduală a fiscalității domnești de-a lungul perioadei investigate a fost factorul determinant al birocratizării statului moldovenesc. Multiplicarea rapidă a impozitelor domnești ordinare, după mijlocul secolului al XVI-lea, a impus extinderea aparatului fiscal-administrativ atât la nivel central, cât și la nivelul regional al ținuturilor. Este însă important de subliniat că birocratizarea s-a realizat prin proliferarea funcțiilor, iar nu prin clarificarea competențelor deținute de către funcționari. Este adevărat că apariția unui număr mare de dregătorii și slujbe noi indică o anumită specializarea progresivă a activităților fiscal-administrative, însă aceste evoluții s-au realizat fără delimitări riguroase de atribuții, fapt ce a însemnat că suprapunerile jurisdicționale și de competențe au devenit cu timpul structurale și au creat un teren favorabil conflictelor locale și abuzurilor de putere. Extinderea scrisului administrativ marchează o schimbare de concepție fiscală, întrucât tranziția graduală înspre

producerea unor evidențe nominale ale contribuabililor („pre catastiv”) reflectă o nouă viziune a controlului fiscal exercitat asupra supușilor: domnia Moldovei nu mai urmărește doar încasarea venitului cuvenit din impozitele domnești, ci și identificarea și chiar fixarea populației impozabile într-un spațiu administrativ mai bine definit și delimitat. Cultura birocratică a „hârtiilor” devine, în acest context, un instrument important al guvernării fiscale pe măsură ce în practica financiară se înmulțesc mandatele scrise, chitanțele, scrisorile circulare, catastifele și poruncile domnești, în jurul cărora se formează un veritabil vocabular financiar specializat și care au generat cu timpul nevoia însușirii unor competențe tehnice noi de către un cerc de funcționari tot mai extins a căror activitate se desfășura în afara cancelariei domnești (verificarea autenticității actelor, a sigiliilor, a scrisului etc.), sporind astfel complexitatea administrației domnești în ansamblul ei.

Această primă etapă de birocratizare nu a fost însoțită de instituționalizarea responsabilității funcției, de vreme ce dregătorii continuau să acționeze în baza unei responsabilități personale față de cel care îi numea în funcție. Pe termen mediu, această logică a fidelității a limitat considerabil posibilitățile domnești de control a activității financiar-administrative. Și din acest motiv, fenomenele de corupție par să se fi înmulțit odată cu procesul consolidării administrației fiscale a statului. Creșterea și diversificarea resurselor încasate de vistierie care trebuiau să fie administrate, lipsa salarizării funcționarilor domnești, remunerarea lor prin cote-părți din încasări și toleranța relativă a domniei față de abuzuri au creat un teren favorabil manifestării corupției. Evaziunea și abuzul au funcționat uneori conform unor logici diferite, dar complementare. Unii agenți ai fiscului domnesc reduceau în mod artificial baza fiscală a supușilor în schimbul unor avantaje private, în timp ce alții se străduiau să maximizeze colectarea impozitelor, mergând uneori dincolo de indicațiile primite în mandatele domnești, pentru a-și spori propriul câștig. Campaniile domniei „anticorupție” au fost în fapt măsuri conjuncturale, menite mai curând să reglementeze temporar raporturile de putere și fluxurile fiscale în condițiile suprapunerii jurisdicționale și de atribuții. Ele au apărut aproape exclusiv în contexte de competiție internă pentru resurse, fără a viza reformarea sistemului fiscal. În ansamblul său, statul moldovenesc apare ca o expresie a unei coaliții politice dominante, în cadrul căreia structurile administrative și fiscale au servit în esență reproducerii economice și politice a elitelor, iar extinderea aparatului birocratic nu a făcut decât să consolideze această tendință istorică, limitând cu timpul tot mai mult capacitatea de rezistență sau contestare a supușilor.

Bibliografie

Surse de arhivă

Archivio di Stato di Genova, Notai Antichi, filza 732, filza 770.

Archivio di Stato di Genova, San Giorgio, Sala 34, 590, 1226, Massaria Caffae, 1381-1382.

Biblioteca Academiei Române din București, Fond Documente Istorice.

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Cluj-Napoca, Fond Documente românești din Bistrița.

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Iași, Fond Spiridonie.

Izvoare editate

- Acta Alexandri Regis Poloniae, Magni Ducis Lithuaniae (1501-1506)*, ed. Fryderyk Papée, Kraków, Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1927.
- Agache, Dumitru; M. Voiculescu, *Documente moldovene din secolele XVI-XVII*, în AIIAI, vol. XXIII, nr. 2, 1986, p. 793-814.
- Akty odnosząsjesja k istorii Zapadnoj Rossii*, vol. I (1340-1506), Sankt-Peterburg, Tip. II otdelenija Sobstvennoj E.I.V. Kanceljarii, 1846.
- Akty Vilenskago magistrata i magdeburgii*, Vil'na, Tipografija A. G. Syrkina, 1879.
- Antonovici, Ioan, *Documente bârlădene*, vol. III, *Acte de proprietate ale moșiiilor Pălădești*; vol. IV, *Acte de la mulți șoltuzi și dregători ai Bârladului și alte acte vechi de prin seculii XV, XVI, XVII, XVIII și XIX*, Bârlad, Tipografia și Legătoria de cărți „Constantin D. Lupașcu”, 1915-1924.
- Babinger, Franz, *Robert Bargrave, un voyageur anglais dans les pays roumains du temps de Basile Lupu (1652)*, în AARMSI, s. III, t. XVII, 1935-1936, p. 141-189.
- Bak, János M. (ed.), *Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary*, Budapest, USU Libraries, 2019.
- Bălan, Teodor, *Documente bucovinene*, vol. I (1507-1653); vol. II (1519-1662); vol. III (1573-1720), Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”, 1933-1937.
- Bălan, Teodor, *Documente bucovinene*, vol. VII (1464-1740), ediție îngrijită de Ioan Caproșu, indice de Arcadie Bodale, Iași, Editura Taida, 2005.
- Bălan, Teodor, *Șase documente polone din sec. al XVII-lea referitoare la Moldova*, în RA, vol. VII, nr. 2, 1947, p. 330-342.
- Beldiceanu, Nicoară, *Les actes des premiers sultans conservés dans les manuscrits turcs de la Bibliothèque nationale à Paris*, vol. I, *Actes de Mehmed II et de Bayezid II du Ms. fonds Turc Ancien 39*, Paris-La Haye, École des hautes études en sciences sociales, 1960.
- Berindei, Mihnea; Gilles Veinstein, *L'Empire ottoman et les Pays roumains, 1544-1545. Étude et Documents*, Paris-Cambridge, Éditions de l'EHESS-Harvard Ukrainian Research Institute, 1987.
- Bodale, Arcadie M., *Noi documente moldovenești din Arhiva Metohului Sfântului Mormânt din Constantinopol (1618-1857)*, în AȘUI, vol. LII-LIII, 2006-2007, p. 27-74.
- Boga, Leon T., *Documente basarabene*, vol. XI, *Hrisoave și cărți domnești (1654-1677)*; vol. XIV, *Hrisoave și cărți domnești (1607-1806)*; vol. XVIII, *Acte privitoare la satul Ohrincea-Orhei (1612-1810)*, Chișinău, Tipografia Eparhială „Cartea Românească”/Tipografia „Presa Bună”, 1930-1936.
- Bogdan, Damian P., *Cinci acte moldovenești din anii 1438, 1531, 1601, 1604 și 1668*, în RI, tom. 29, nr. 2, 1976, p. 241-253.
- Bogdan, Ioan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, *Hrisoave și cărți domnești (1493-1503), tratate, acte omagiale, solii, privilegii comerciale, salv conducte, scrisori (1457-1503)*, București, Atelierele Grafice Socec & Co., 1913.
- Bulat, Toma G., *Din documentele Mănăstirii Văratec*, în „Arhivele Basarabiei”, vol. VII, nr. 2, 1935, p. 169-180.

- Burac, Constantin, *Documente din cancelaria domnului țării Moldovei Antonie Ruset (1675-1678)* (I), în „Hrisovul”, vol. XV, 2009, p. 262-274.
- Cantemir, Dimitrie, *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae*, traducere din lb. latină și indici de Dan Slușanschi, București, Institutul Cultural Român, 2006.
- Caproșu, Ioan, *Documente moldovenești din arhive vieneze*, în AIIAI, vol. X, 1973, p. 399-410.
- Caproșu, Ioan, *Documente moldovenești inedite din vremea Movileștilor*, în AIIAI, vol. VI, 1969, p. 227-236.
- Caproșu, Ioan, *Documente românești din secolul al XVII-lea*, în AȘUI, vol. XXXIV, 1988, p. 79-90.
- Caproșu, Ioan, *Noi documente moldovenești din arhive vieneze*, în AIIAI, vol. XI, 1974, p. 187-198.
- Caproșu, Ioan, *O condică de documente a familiei Donici* (I), în AȘUI, vol. XXXV, 1989, p. 65-88; (II), în AȘUI, vol. XXXVI, 1990, p. 105-125.
- Caproșu, Ioan, *Structuri fiscale și administrative într-un catastif moldovenesc de vistierie din 1606*, în AIIX, vol. XXX, 1993, p. 253-278.
- Caproșu, Ioan; A. Pricop, *Documentele satului Rânghilești* (I), în CI, vol. III, 1972, p. 315-331.
- Caradja, Constantin I., *Dosarul unei moșii domnești (Răcăciunii)*, Vălenii de Munte, extras din RI, vol. XII, nr. 7-9, 1926.
- Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului*, vol. II (1621-1652), vol. înlocuit de Mihai Regleanu, Iulia Gheorghian, Veronica Vasilescu și Doina Duca; vol. III (1653-1675), vol. întocmit de Mihai Regleanu, Doina Duca, Constanța Negulescu, Veronica Vasilescu, Cornelia Crivăț, prin colaborarea Ileanei Leonte și lui Mihail Fănescu; vol. IV (1676-1700), vol. întocmit de Mihai Regleanu, Doina Duca Tinculescu, Veronica Vasilescu, Constanța Negulescu, prin colaborarea Ileanei Leonte și lui Mihail Fănescu; vol. V (1701-1720), vol. întocmit de Veronica Vasilescu și Doina Duca-Tinculescu; supliment I (1403-1700), vol. întocmit de Maria Soveja, Mihai Regleanu, Doina Tinculescu, Marcel Ciucă, Gabriela Birceanu; București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1959-1975.
- Catalogul documentelor turcești*, vol. I-II, întocmite de Mihail Guboglu, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1960-1965.
- Călători străini despre Țările Române*, supliment I, volum întocmit de Ștefan Andreescu, Marian Coman, Alexandru Ciocîltan, Ileana Căzan, Nagy Pienaru, Ovidiu Cristea, Tatiana Cojocar, București, Editura Academiei Române, 2011.
- Călători străini despre Țările Române*, vol. I, ed. Maria Holban; vol. II, ed. Maria Holban, Paul Cernovodeanu, Maria Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru; vol. III, ed. Maria Holban, Paul Cernovodeanu, Maria Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru; vol. IV, ed. Maria Holban, Paul Cernovodeanu, Maria Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru; vol. V, ed. Maria Holban, Paul Cernovodeanu, Maria Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru; vol. VI, ed. Maria Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Mustafa Ali Mehmed; vol. VII, ed. Maria Holban, Paul Cernovodeanu, Maria Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru; vol. VIII, ed. Maria Holban, Paul Cernovodeanu,

- Maria Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru; București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1968-1983.
- Chmiel, Adam, *Zbiór dokumentów znajdujących się w bibliotece hr. Przezdzieckich w Warszawie*, Kraków, K. Przezdziecki, 1890.
- Chotkowski, Władysław, *Rzemiosła i cechy krakowskie w XV wieku*, Kraków, Drukarnia „Czasu” Fr. Kluczyckiego i Spółki, 1891.
- Ciorănescu, Alexandru, *Documente privitoare la istoria Românilor culese din Arhivele din Simancas*, București, Imprimeria Națională, 1940.
- Clit, Costin, *Boieri și moșii de pe Valea Crasnei, ținutul Vaslui. Familia Miclescu – documente inedite (sec. XVII-XVIII)*, în „Prutul. Revistă de Cultură”, vol. IX, nr. 2, 2019, p. 131-202.
- Clit, Costin, *Documente hușene*, vol. I (1655-1883); vol. II (1648-1880); vol. III (1595-1884); vol. IV (1631-1865); vol. V (1637-1829), Iași, Editura Pim, 2011-2023.
- Clit, Costin, *Documente privitoare la istoria mănăstirii Secu din a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, în „Prutul. Revistă de cultură”, vol. VII, nr. 1, 2017, p. 141-194; (II), vol. VII, nr. 2, 2017, p. 127-156.
- Clit, Costin, *Documente privitoare la istoria mănăstirilor Tazlău și Măstăcani de la ținutul istoric al Bacăului (1653-1741)*, în „Carpica”, vol. LIV, 2025, p. 88-125.
- Clit, Costin, *Documente privitoare la istoria Târgului Neamț și a mănăstirilor din jur (secolele XVII-XVIII)*, în „Acta Bacoviensia. Anuarul Arhivelor Naționale Bacău”, vol. XVI, 2021, p. 17-48.
- Clit, Costin, *Documente privitoare la mănăstirea Florești, județul Vaslui*, Iași, Editura Pim, 2020.
- Clit, Costin, *Negustori străini stabiliți în Galați și moșiile lor de la Șendreni și Dănceni, ținutul Covurluiului: Rustea din Șarhorod. Documente*, în „Danubius”, vol. XXXIX, 2021, p. 33-116.
- Clit, Costin; Cosmin Niță, *Documente moldovenești din ținutul Neamț*, în „Prutul. Revistă de Cultură”, vol. XII, nr. 1-2, 2022, p. 125-192.
- Codex Diplomaticus Silesiae*, vol. XIV, *Liber Foundationis Episcopatus Vratislaviensis*, ed. Hermann Markgraf, Johann Wilhelm Schulte, Breslau, Josef Max & Comp., 1889.
- Codrescu, Theodor, *Uricarul*, vol. II, *Hrisoave, anaforale și alte acte ale Moldovei, din suta XIV-a până la a XIX-a*; vol. V, *Hrisoave, tratate, și alte acte atingătoare de Moldo-Valahia*; vol. VI (1461-1854), *Hrisoave, ispisoace, urice, anaforale, proclamațiuni, hătișerife, și alte acte de ale Moldovei și Țării Românești*; vol. VII, *Diverse acte care pot servi la istoria românilor*; vol. X; vol. XII; vol. XIV; vol. XX; vol. XXI; vol. XXIII; Iași, Tipografia Buciumului român, 1862-1895.
- Colecția de documente de la Arhivele Statului Bacău (1424-1848)*, ed. Dumitru Zaharia, Emilia Chiriacescu, Corneliu Cărmădaru, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1976.
- Condica lui Constantin Mavrocordat*, vol. II-III, ed. Corneliu Istrati, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2008.
- Constantinescu, D., *Documente moldovenești din secolele XV-XVII*, în AIIAI, vol. VII, 1970, p. 335-352, și planșele I-VIII.

- Constantinescu, D., *Documente moldovenești din secolul al XVII-lea (1642-1698)*, în AIIAI, vol. VIII, 1971, p. 379-396, și planșele I-VI.
- Constantinov, Valentin, *Noi documente originale din arhiva mitropoliei Moldovei înstrăinată la 1686 și o istorie a mănăstirii Putna într-un pergament din secolul al XVIII-lea*, în vol. *Retrospecții medievale. In honorem Professoris emeriti Ioan Caproșu*, ediderunt Victor Spinei, Laurențiu Rădvan, Arcadie M. Bodale, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2014, p. 141-154.
- Constantinov, Valentin, *Un izvor demografic necunoscut privitor la populația Moldovei din a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, în „Revista de Istorie a Moldovei”, nr. 2, 2018, p. 18-32.
- Corfus, Ilie, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, București, Editura Academiei, 1979.
- Costăchescu, Mihai, *Documente*, în IN, fasc. 3, 1923, p. 108-116.
- Costăchescu, Mihai, *Documente*, în IN, vol. I, fasc. 1, 1921, p. 95-105.
- Costăchescu, Mihai, *Documentele moldovenești de la Ștefăniță voievod (1517-1527)*, Iași, Institutul Românesc de Arte Grafice «Brawo», 1943.
- Costăchescu, Mihai, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, *Documente interne (1438-1456), Documente externe (1387-1458)*, Iași, «Viața Românească», 1932.
- Costin, Miron, *Opere*, vol. I, ediție critică îngrijită de Petre P. Panaitescu, București, Editura pentru Literatură, 1965.
- Costin, Nicolae [Pseudo], [*Cronică a Moldovei între anii 1661-1709*], în vol. *Cronicele României său Letopisețele Moldaviei și Valahiei*, vol. II, ediția a II-a, ed. Mihail Kogălniceanu, București, Imprimeria Națională, 1872, p. 3-63.
- Cronica anonimă a Moldovei, 1661-1729 (Pseudo-Amiras)*, studiu și ediție critică de Dan Simonescu, București, Editura Academiei, 1975.
- Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754*, text grecesc însoțit de traducerea românească, cu prefață, introducere, glosar și indice, ediție îngrijită de Nestor Camariano și Ariadna Camariano-Cioran, București, Editura Academiei, 1965.
- Cronici turcești privind Țările Române. Extrase*, vol. I (sec. XV-mijlocul sec. XVII), vol. întocmit de Mihail Guboglu și Mustafa Mehmet, București, Editura Academiei, 1966.
- Cronicele slavo-române din secolele XV-XVI publicate de Ion Bogdan*, ediție revăzută și completată de Petre P. Panaitescu, București, Editura Academiei, 1959.
- Czołowski, Aleksander, *Pomniki dziejowe Lwowa z archiwum miasta*, vol. I, *Najstarsza księga miejska, 1382-1389*, Lwów, Gmina król. stoł. miasta Lwowa, 1892.
- Dan, Dimitrie, *O inspecție ecleziastică din anul 1667*, Cernăuți, Societatea Tipografică Bucovineană, 1908 (extras din „Candela”, vol. XXVII, 1908).
- Decei, Aurel, *Documente din arhivele Vaticanului privind anul 1595*, în RA, vol. X, nr. 1, 1967, p. 199-238.
- Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente, 1393-1849*, vol. întocmit de Vasile Gh. Miron, Mihai Ștefan Ceaușu, Gavril Irimescu, Sevastița Irimescu, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1983.
- Długossii, Ioannis *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, Lib. XI-XII (1431-1444), ed. C. Baczkowski, M. Kowalczyk, J. Mruk, C. Ożóg, C. Pirożyńska, D. Turkowska,

- G. Wyrozumski, L. Korczak, A. Rudziński, Varsaviae, Wydaw. Naukowe PWN, 2001.
- Dlugossii, Ioannis *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, Lib. XII (1445-1461), ed. C. Baczkowski, M. Kowalczyk, J. Mruk, C. Ożóg, C. Pirożyńska, D. Turkowska, G. Wyrozumski, C. Pawłowski, A. Rudziński, Cracoviae, Wydaw. Naukowe PWN, 2003.
- Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, vol. I (1384-1448), vol. întocmit de Constantin Cihodaru, Ioan Caproșu, Leon Șimanschi; vol. II (1449-1486), vol. întocmit de Leon Șimanschi, Georgeta Ignat, Dumitru Agache; vol. III (1487-1504), vol. întocmit de Constantin Cihodaru, Ioan Caproșu, Nistor Ciocan; vol. IV (1505-1526), vol. întocmit de Ioan Caproșu; vol. VI (1546-1570), vol. întocmit de Ioan Caproșu; vol. VII (1571-1584), vol. întocmit de Ioan Caproșu; vol. VIII (1585-1592), vol. întocmit de Ioan Caproșu; vol. IX (1593-1598), vol. întocmit de Petronel Zahariuc, Marius Chelcu, Silviu Văcaru, Cătălina Chelcu, Sorin Grigoruță; vol. X (1599-1603), vol. întocmit de Petronel Zahariuc, Marius Chelcu, Cătălina Chelcu, Sorin Grigoruță, Silviu Văcaru; vol. XVIII (1623-1625), vol. întocmit de Ioan Caproșu, Valentin Constantinov; vol. XIX (1626-1628), vol. întocmit de Haralambie Chirca; vol. XX (1629-1631), vol. întocmit de Ioan Caproșu, Constantin Burac; vol. XXI (1632-1633), vol. întocmit de Constantin Cihodaru, Ioan Caproșu, Leon Șimanschi; vol. XXII (1634), vol. întocmit de Constantin Cihodaru, Ioan Caproșu, Leon Șimanschi; vol. XXIII (1635-1636), vol. întocmit de Leon Șimanschi, Nistor Ciocan, Georgeta Ignat, Dumitru Agache; vol. XXIV (1637-1638), vol. întocmit de Constantin Cihodaru, Ioan Caproșu; vol. XXV (1639-1640), vol. întocmit de Nistor Ciocan, Dumitru Agache, † Georgeta Ignat, Marius Chelcu; vol. XXVI (1641-1642), vol. întocmit de Ioan Caproșu; vol. XXVII (1643-1644), vol. întocmit de Petronel Zahariuc, Cătălina Chelcu, Marius Chelcu, Silviu Văcaru, Nistor Ciocan, Dumitru Ciurea; vol. XXVIII (1645-1646), vol. întocmit de Petronel Zahariuc, Marius Chelcu, Silviu Văcaru, Cătălina Chelcu; București, Editura Academiei Române, 1969-2024.
- Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, vol. I (1247-1500), vol. întocmit de Petre P. Panaitescu și Damaschin Mioc; vol. II (1501-1525), vol. îngrijit de Ștefan Ștefănescu și Olimpia Diaconescu; vol. III (1526-1535), vol. întocmit în cadrul Seminarului de Paleografie Slavă condus de Damaschin Mioc, prin contribuția membrilor Seminarului: Olimpia Diaconescu, Coralia Fotino, Marieta Adam, Ruxandra Cămărășescu, Sașa Caracaș, Anicuța Popescu, Adolf Armbruster, Constantin Rezachevici, Radu Constantinescu, Manole Neagoe, Iancu Bidian, Matei Cazacu, Mircea Grosu și Herbert Jaeger; vol. IV (1536-1550), vol. întocmit în cadrul Seminarului de Paleografie Slavă condus de Damaschin Mioc, prin contribuția membrilor Seminarului: Marieta Adam, Ruxandra Cămărășescu, Coralia Fotino, Iancu Bidian, Olimpia Diaconescu; vol. V (1551-1565), vol. întocmit de Damaschin Mioc și Marieta Adam Chiper; București, Editura Academiei, 1966-1983.
- Documente privind istoria României*, A. Moldova, 11 vol. (1384-1625), comitetul de redacție: Ion Ionașcu, L. Lăzărescu-Ionescu, Barbu Câmpina, Eugen Stănescu, D. Prodan, Mihail Roller, București, Editura Academiei, 1951-1954.

- Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. II, Moldova, ed. Vasile Mihordea, Ioana Constantinescu, Corneliu Istrati, București, Editura Academiei, 1966.
- Documente privitoare la istoria orașului Iași. Acte interne*, vol. I (1408-1660), editate de Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc; vol. II (1661-1690), ed. Ioan Caproșu; vol. III (1691-1725), ed. Ioan Caproșu, Iași, Editura „Dosoitei”, 1999-2000.
- Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în secolele XV și XVI*, vol. I (1413-1508), texte slave cu traduceri, adnotații istorice și o introducere asupra diplomatiei vechi românești de Ioan Bogdan, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1905.
- Documente românești din arhiva mănăstirii Xiropotam de la muntele Athos. Catalog*, vol. I, editat de Florin Marinescu, Ioan Caproșu, Petronel Zahariuc, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2005.
- Documente românești din arhiva mănăstirii Zograf de la muntele Athos*, vol. editat de Petronel Zahariuc, Gheorghe Lazăr, Dimiter Peev, Ivan Biliarsky, studiu introductiv de Petronel Zahariuc, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2019.
- Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Moraru, introducere de Alexandru Mareș, București, Editura Academiei, 1979.
- Documente turcești privind Istoria României*, vol. I (1455-1774), întocmit de Mustafa A. Mehmed, București, Editura Academiei, 1976.
- Documentele familiei Miclescu. Colecția Emil S. Miclescu*, vol. întocmit de Petronel Zahariuc și Lucian-Valeriu Lefter, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2014.
- Dumitru, Zaharia, *Cercetări în arhivele de peste hotare. Italia*, în RA, vol. LII, nr. 3, 1975, p. 331-336.
- Filitti, Ioan C., *Din arhivele Vaticanului*, vol. II, *Documente politice (1526-1788)*, București, Tipografia profesională, 1914.
- Gemil, Tahsin, *Documente turcești inedite (sfârșitul sec. XVI și XVII)*, în RA, vol. LVIII, nr. 3, 1981, p. 351-361.
- Gemil, Tahsin, *Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documente turcești (1601-1712)*, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1984.
- Ghibănescu, Gheorghe, *Documente*, în IN, fasc. 2, 1922, p. 302-320.
- Ghibănescu, Gheorghe, *Documente*, în IN, fasc. 6, 1926-1927, p. 112-166.
- Ghibănescu, Gheorghe, *Ispisoace și zapise*, vol II/1 (1631-1641); vol. II/2 (1641-1651); vol. III/1 (1651-1663); vol. III/2 (1663-1675); vol. IV/1 (1675-1692); vol. IV/2 (1692-1694); vol. V/2 (1694-1817), Iași, Tipografia „Dacia”/ H. Goldner, 1909-1923.
- Ghibănescu, Gheorghe, *Surete și izvoade*, vol. I; vol. III, *Documente slavo-române de supt Vasile vodă Lupul*; vol. IV; vol. V; vol. VIII; vol. IX, *Documente basarabene din arhiva Catargiu de la Cobale (ținut. Soroca)*; vol. XI, *Documente basarabene*; vol. XV, *Vasluiul, studiu și documente*; vol. XVI, *Fereștii, Vaslui. Studiu și documente*; vol. XXII, *Documente slavo-române între 1412-1722*; vol. XXV, *Documente*

- Kogălnicești între 1528-1878*; Iași, Tipografia „Dacia”/ Tipografia „Lumina Moldovei”/ Viața Românească/ Presa Bună, 1906-1933.
- Giosan, S.; Șt. Cervatiuc, M. Goraș, *Botoșani, 550 de ani*, în RA, vol. LI, nr. 4, 1989, p. 360-392.
- Giurescu, Constantin, *Izvoadele lui Tudosie Dubău, Miron logofătul și Vasile Demian*, București, Socec, 1914.
- Giurescu, Constantin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Istratie Dabija până la domnia a doua a lui Antioh Cantemir (1661-1705)*, București, Socec, 1913.
- Grusha, A., *Nevjadomaja gramata Fēdara Karyjataviča za 1391 g.*, în „Belarusian Historical Review”, vol. VIII, nr. 1-2, 2001, p. 123-135.
- Guboglu, Mihail, *Mihai Viteazul în documente turcești*, în RA, vol. LII, nr. 2, 1975, p. 143-157.
- Guillaume de Rubrouck, ambassadeur de Saint Louis en Orient, récit de son voyage*, éd. Louis de Backer, Paris, Ernest Leroux, 1877.
- Hakluytus Posthumus or Purchas His Pilgrimes. Contayning a History of the World in Sea Voyages and Lande Travells by Englishmen and others*, vol. VIII, ed. Samuel Purchas, Glasgow, James MacLehose and Sons Publishers to the University, 1905.
- Holban, Theodor, *Acte politice slavone din epoca luptelor pentru tronul Moldovei după Alexandru cel Bun*, în RI, vol. XX, nr. 7-9, 1934, p. 258-262.
- Holban, Theodor, *Documente externe (1552-1561)*, în RI, tom. 18, nr. 3, 1965, p. 667-674.
- Holban, Theodor, *Noi documente românești din arhivele polone și franceze (I)*, în AIIAI, vol. XV, 1978, p. 465-471.
- Howes, Robert Craig, *The Testaments of the Grand Princes of Moscow*, New York, Cornell University Press, 1967.
- Hurmuzaki, Eudoxiu de (culese de), *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. II/1 (1451-1575); vol. II/2 (1451-1510), culese, adnotate și publicate de Nicolae Densușianu; vol. II/3 (1510-1530), culese, adnotate și publicate de Nicolae Densușianu; vol. III/1 (1576-1599); vol. III/2 (1576-1600); vol. IV/1 (1600-1649); vol. IV/2 (1600-1650); vol. V/2 (1650-1699); vol. VIII (1376-1650); vol. XI (1517-1612), *Acte din secolul al XVI-lea, relative la domnia și viața lui Petru-vodă Șchiopul*, adunate, adnotate și publicate de Nicolae Iorga; vol. XIV/1 (1320-1716), *Documente grecești privitoare la istoria românilor*, publicate după originale, copiile Academiei Române și tipărituri de Nicolae Iorga; vol. XV/1 (1358-1600), *Acte și scrisori din arhivele orașelor ardelene (Bistrița, Brașov, Sibiu)*, publicate după copiile Academiei Române și tipărituri de Nicolae Iorga; vol. XV/2 (1601-1825), *Acte și scrisori din arhivele orașelor ardelene (Bistrița, Brașov, Sibiu)*, publicate după copiile Academiei Române și tipărituri de Nicolae Iorga; supl. I, vol. I (1518-1780), culese din diferite publicațiuni și din Biblioteca Națională din Paris de Grigore G. Tocilescu, din Archivele Ministeriului Afacerilor Străine din Paris de Alexandru I. Odobescu; supl. II, vol. I (1510-1600), *Documente culese din archive și biblioteci polone*, coordonate, adnotate și publicate de Ioan Bogdan, cu traducerea franceză a documentelor polone de Iosif I. Skupiewski; supl. II, vol. II (1601-1640), *Documente culese din archive și biblioteci polone*, coordonate, adnotate și publicate de Ioan Bogdan, cu traducerea franceză a documentelor polone de Iosif I. Skupiewski;

- București, sub auspiciile Academiei Române și ale Ministeriului Cultelor și Instrucțiunii Publice/ Atelierele grafice Socec, 1880-1915.
- Ienachi, Andreea, *Două documente slavo-române de la Petru Șchiopul voievod*, în „Hrisovul”, vol. XV, 2009, p. 193-196.
- Iorga, Nicolae, *Anciens documents de droit roumain*, vol. II, Paris-Bucarest, Imprimerie „Datina românească”, 1931.
- Iorga, Nicolae, *Documente noue în mare parte românesce relative la Petru Șchiopul și Michaiu Viteazul*, în AARMSI, seria II, tom. XX, 1898, p. 435-502.
- Iorga, Nicolae, *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. I, București, Institutul de Arte Grafice și Editură «Minerva», 1902.
- Iorga, Nicolae, *Documente românești din arhivele Bistriței. Scrisori domnești și scrisori private*, vol. I-II, București, Editura Librăriei Socec, 1899-1900.
- Iorga, Nicolae, *Documente tecucene și bârlădene*, în BCIR, vol. IV, 1925, p. 163-180.
- Iorga, Nicolae, *Nouveaux matériaux pour servir à l'histoire de Jacques Basilikos l'Héraclide, dit le despote prince de Moldavie*, Bucarest, Édition de l'Institut d'Arts Graphiques „Charles Göbl”, 1900.
- Iorga, Nicolae, *O socoteală de gospodărie moldovenească pe la începutul veacului al XVII[I]-lea*, în RI, vol. I, nr. 11-12, 1915, p. 223-226.
- Iorga, Nicolae, *Relațiile comerciale ale Țerilor noastre cu Lembergul. Regeste și documente din Archivele Orașului Lemberg*, part. I, București, Tipografia Lucrătorilor Asociați, 1900.
- Iorga, Nicolae, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. V, *Cărți domnești, zapise și răvașe*; vol. VI, *Cărți domnești, zapise și răvașe*; vol. VII, *Cărți domnești, zapise și răvașe*; vol. XXIII, *Acte străine din arhivele Galiției, vechii Prusii și Țărilor-de-Jos*; București, Stabilimentul grafic I. V. Socec/ Editura Ministeriului de Instrucție publică, 1903-1913.
- Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei*, vol. I (1429-1750), editat de Ioan Caproșu și Elena Chiaburu, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2008.
- Jabłonowski, Aleksander, *Lustracye królewsczyzn ziem ruskich Wołynia, Podola i Ukrainy z piérwszój połowy XVII wieku*, Warszawa, skł. gł. Gebethner i Wolff, 1877.
- Krekić, Bariša, *Dubrovnik (Raguse) et le Levant au Moyen Âge*, Paris-La Haye, Mouton, 1961.
- Lința, Elena, *Materiale inedite privitoare la epoca primului interregn polonez și la politica domnului moldovean Ion Vodă (1572-1574)*, în Rsl, vol. XI, 1965, p. 287-310.
- Majeska, George P., *Russian Travelers to Constantinople in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, Washington D.C., Dumbarton Oaks Publications, 1984.
- Marinescu, Iulian, *Documente vasluiene*, în BCIR, vol. IV, 1925, p. 183-225.
- Marinescu, Iulian, *Extrase din Condica moșiilor lui Teodor Rosetti-Solescu*, în BCIR, vol. VII, 1928, p. 5-71.
- Maxim, Mihai, *Culegere de texte otomane*, fasc. I, *Izvoare documentare și juridice (sec. XV-XX)*, București, Centrul de multiplicare al Universității din București, 1974.
- Maxim, Mihai, *Documents turcs inédits concernant les obligations économique-financières de la Moldavie et de la Valachie envers l'Empire ottoman dans la seconde moitié du XVIe siècle*, în vol. *Fontes Orientales ad Historiam Populorum Europae Meridie-*

- Orientalis atque Centralis Pertinentes*, vol. III, curavit A. S. Tveritina, Moscovae, In Aedibus «Scientia», 1974, p. 235-294.
- Maxim, Mihai, *Noi documente turcești privind Țările Române și Înalta Poartă (1526-1602)*, Brăila, Editura Istros, 2008.
- Maxim, Mihai, *Ștefan cel Mare și Înalta Poartă. Noi documente turcești*, în „Acta Moldaviae Septentrionalis”, vol. IV, 2005, p. 46-57.
- Michel, Francisque; Thomas Wright, *Itinerarium fratris Willelmi de Rubruk de ordine fratrum minorum, anno gratiae MCCLIII ad partes orientales*, în „Recueil de voyages et de mémoires publié par la Société de Géographie”, vol. IV, 1839, p. 213-396.
- Mihail, Paul, *Alte acte românești de la Constantinopol* (V), în AIIAI, vol. XVI, 1979, p. 507-511.
- Mihail, Paul, *Alte acte românești de la Constantinopol*, în AIIAI, vol. VII, 1970, p. 353-356.
- Mihailovici, Paul, *Documente moldovenești găsite la Constantinopol (1462-1755)*, în CI, vol. VIII-IX, nr. 3, 1932-1933, p. 3-63; în CI, vol. X-XII, nr. 1, 1934-1936, p. 105-127.
- Mihailovici, Paul, *Documente și zapise moldovenești de la Constantinopol (1607-1806)*, Iași, Întreprindere Industrială de Stat „Lupta Moldovei”, 1948.
- Mikul'skij, N., *Novaja gramota knjazja Fëdora Koriatoviča 1392 g.*, în „Belaruskaja daŭnina”, vol. I, 2014, p. 147-150.
- Minea, Ilie, *Două documente referitoare la mănăstirea Golia: o sentință interesantă a Divanului domnesc al Moldovei din 1662*, în RA, vol. IV, nr. 2, 1941, p. 378-379.
- Miron, Vasile Gh., Mihai-Ștefan Ceașu, Ioan Caproșu, Gavril Irimescu, *Suceava. File de istorie. Documente privitoare la istoria orașului 1388-1918*, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1989.
- Moldova în epoca feudalismului*, vol. IV, *Cărți domnești și zapise slavo-moldovenești și moldovenești (1641-1660)*, ed. Demir M. Dragnev, Alexandru N. Nichitici, Larisa I. Svetlicinaia, Pavel V. Sovetov; vol. V, *Cărți domnești și zapise slavo-moldovenești și moldovenești (1661-1670)*, ed. Demir M. Dragnev, Alexandru N. Nichitici, Larisa I. Svetlicinaia, Pavel V. Sovetov; vol. VI, *Cărți domnești și zapise moldovenești și slavo-moldovenești (1671-1710)*, ed. Alexandru N. Nichitici, Demir M. Dragnev, Larisa I. Svetlicinaia, Pavel V. Sovetov; vol. VII, părțile I și II, *Recensămintele populației Moldovei din anii 1772-1773 și 1774*, ed. P. G. Dmitriev, Pavel V. Sovetov, Chișinău, Editura Științifică, 1975-1992.
- Motogna, Victor, *Două scrisori ale lui Gheorghe Ștefan*, în RI, vol. XII, nr. 10-12, 1926, p. 314-320.
- Neculce, Ion, *Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ediția a II-a, revăzută, text stabilit, glosar, indice și studiu introductiv de Iorgu Iordan, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1959.
- Nicolaia, Gheorghe, *Țara Moldovei*, în RA, vol. II, nr. 3, 1926, p. 373-377.
- Pegolotti, Francesco Balducci, *La Pratica Della Mercatura*, ed. Allan Evans, Cambridge, The Mediaeval Academy of America, 1936.
- Peshchak, M. M., *Gramoti XIV st.*, Kiev, Naukova Dumka, 1974.
- Petre, Ioan Șt., *Axintie Uricariul. Studiu și text*, București, Casa Școalelor, 1944.

- Puiu, Visarion, episcopul Hotinului, *Documente basarabene*, în BCIR, vol. VII, 1928, p. 74-119.
- Rosetti, Radu, *Cronica Bohotinului*, în AARMSI, s. II, vol. XXVIII, 1905-1906, p. 157-324.
- Rosetti, Radu, *Cronica Vascanilor (județul Suceava)*, extras din AARMSI, s. II, vol. XXIX, 1906.
- Rozov, Volodymyr, *Ukraiński Gramoti*, vol. I (sec. XIV-XV), Kiev, Z drukarni Ukraïns'koï Akademii Nauk, 1928.
- Sava, Aurel V., *Documente privitoare la târgul și ținutul Lăpușnei*, București, Fundația Regele Carol I, 1937.
- Sava, Aurel V., *Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului*, București, Institutul de Istorie Națională din București, 1944.
- Sava, Aurel V., *Documente putnene*, vol. II, *Vrancea, Irești-Câmpuri*, Chișinău, Tipografia Băncii Centrale Cooperative, 1931.
- Schmidt, Wilhelm, *Suczawa's historische Denkwürdigkeiten*, Czernowitz, Druck von Rudolf Eckhardt, 1876.
- Solomon, Constantin; Constantin A. Stoide, *Documente tecucene. Secolele XVI-XIX*, vol. I-III, Bârlad, Tipografia Lupașcu, 1938-1941.
- Stefanelli, Teodor V., *Documente din vechiul ocol al Câmpulungului moldovenesc*, București, Edițiunea Academiei Române, 1915.
- Stoide, Constantin A., *Documente și regeste nemțene de la Dabija vodă*, în „Anuarul Liceului de băieți «Petru Rareș», Piatra-Neamț”, an. 1935 1936, p. 145-181.
- Stoide, Constantin A.; Constantin Turcu, *Documente și regeste moldovenești din ținutul Neamțului (secolele XVI-XVIII)*, extras din „Apostolul”, nr. 9-11, Piatra-Neamț, 1935.
- Szilágyi, Sándor, *Erdély és az északkeleti háború: levelek és okiratok. Transylvania et bellum boreo-orientale*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1890.
- Ștefănescu, Melchisedec, *Cronica Hușilor și a Episcopiei*, București, Typographia C. A. Rosetti, 1869.
- Tappe, Eric D., *Documents concerning Rumanian History (1427-1601), collected from British Archives*, The Hague, Mouton and Co., 1964.
- The Chronicle of Novgorod, 1016-1471*, ed. Robert Michell, Nevill Forbes, London, Offices of the Society, 1914.
- The Lithuanian Statute of 1529*, translated and edited with an Introduction and Commentary by Karl von Loewe, Leiden, E. J. Brill, 1976.
- Thiriet, Freddy, *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Roumanie*, vol. I, Paris La Haye, Mouton, 1958.
- Ungureanu, Gheorghe, *Documente inedite din perioada 1497-1760*, în SCȘI, vol. VI, nr. 3-4, 1955, p. 167-174.
- Ureche, Grigore, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediția a II-a revăzută, îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P. P. Panaitescu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958.
- Urechia, Vasile A., *Biserica din Cetatea Neamțu și documente relative la Vasile Lupu și doamna Ruxandra*, în AARMSI, s. II, t. XI, 1888-1889, p. 113-160.
- Urechia, Vasile A., *Codex Bandinus*, în AARMSI, vol. XVI, 1893-1894.

- Urechia, Vasile A., *Un nou document de la Constantin Cantemir vodă, Iași, anul 7197 (1689)*, în AARMSI, s. II, vol. XVII, 1894-1895, p. 191-200.
- Veliman, Valeriu, *Un document turc de 1552 concernant le kharatch de la Moldavie*, în SAO, vol. XI, 1983, p. 100-104.
- Veress, Andreas, *Acta et Epistolae Relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, vol. I (1468-1540), Budapest, Stephaneum Nyomda R. T. Nyomása, 1914.
- Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești. Acte și scrisori*, vol. II (1573-1584); vol. III (1585-1592); vol. IV (1593-1595); vol. IX (1614-1636), București, Cartea Românească/Imprimeria Națională, 1930-1937.
- Vitoldiana. *Codex privilegiorum Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae, 1386-1430*, ed. Jerzy Ochmański, Warszawa-Poznań, Państwowe Wydawn. Nauk., 1986.
- Vostokov, Aleksandr, *Opisanie russkih i slovenskih rukopisej Rumjancevskogo muzeuma*, Sankt Peterburg, Tip. Imp. Akad. Nauk, 1842.
- Zahariuc, Petronel, *Câteva date despre mănăstirea Trei Ierarhi din Iași, și nu numai, desprinse din documentele arhivei românești de la Protaton (Muntele Athos)*, în SMIM, vol. XXXV, 2017, p. 109-166.
- Zahariuc, Petronel; Gheorghe Lazăr, *Documente din secolele XVII-XVIII privitoare la istoria mănăstirii Golia și a satului Cajba (ținutul Iași)*, în AIIX, vol. LI, 2014, p. 369-391.

Instrumente de lucru

- Breban, Vasile, *Dicționar al limbii române contemporane*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980.
- Dictionnaire de l'Académie française*, tome II (H-Z), Paris, Librairie Hachette, 1935.
- Dicționarul limbei române*, vol. I, ed. August Treboniu Laurian, Ioan C. Massim, București, Noua Typographia a Laboratoriloru Romani, 1871.
- Dicționarul explicativ al limbii române*, coord. Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche, ed. a II-a, București, Univers Enciclopedic, 1996.
- Dicționarul limbii române moderne*, coord. Dimitrie Macrea, București, Editura Academiei, 1958.
- Dicționarul limbii române*, tomul I, partea I (A-B), întocmit și publicat după îndemnul și cu cheltuiala Maiestății sale Regelui Carol I, București, Socec, 1913.
- Dicționarul limbii române*, vol. II, partea I, Literele F-I, coord. Sextil Pușcariu, București, Imprimeria Națională, 1934.
- Drevnjaja Rus' v srednevekovom mire: Ènciklopedija*, coord. E. A. Mel'nikova, V. Ja. Petruhin, Moskva, Naučno-izdatel'skij centr «Ladomir», 2014.
- Giagnacovo, Maria, *Appunti di metrologia mercantile genovese. Un contributo della documentazione aziendale Datini*, Firenze, Firenze University Press, 2014.
- Huszár, Lajos, *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute*, München, Battenberg, 1979.
- Ivaniuc, Florența, *Ediții de documente medievale privind Țara Românească și Moldova*, în RA, vol. LII, nr. 3, 1975, p. 351-356.
- Ivănescu, Dumitru, *Valorificarea documentelor moldovenesti aflate în Arhivele Statului*, în RA, vol. LIV, nr. 3, 1977, p. 306-307.

- Lysaght, Thomas A., *Old Church Slavonic (Old Bulgarian) - Middle Greek - Modern English Dictionary*, Wien, Verlag Brüder Hollinek, 1983.
- Marcu, Florin; Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, ed. a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Științifică, 1966.
- Mihăilă, Gheorghe, *Dicționar al limbii române vechi (sfârșitul sec. al X-lea - începutul sec. al XVI-lea)*, București, Editura enciclopedică română, 1974.
- Miklosich, Franz von, *Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum emendatum auctum*, Aalen, Scientia-Verlag, 1977.
- Mitu, Mihai, *Termeni de origine polonă în documentele slavo-moldovenești (1388-1517)*, în Rsl, vol. VIII, 1963, p. 155-224.
- Panaite, Viorel, *Dreptul păcii și războiului în Islamul Otoman. Glosar și bibliografie*, București, Editura Universității din București, 2007.
- Panaiteșcu, Petre P., *Catalogul manuscriselor slavo-române și slave din Biblioteca Academiei Române*, vol. II, București, Editura Academiei Române, 2003.
- Raportul dintre măsurile vechi și noi*, în „Buletin Statistic General al României”, anul III, „Statistica Agricolă a României pentru anul 1891-1892”, 1895, p. 177-185.
- Slovník staroukrajinskoi movi XIV-XV st.*, vol. I (A-M) și vol. II (H-Θ), coord. D. G. Grinčișin, L. L. Humetska, I. M. Kernyskyy, Kiev, «Naukova dumka», 1977-1978.
- Stoicescu, Nicolae, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)*, București, Editura enciclopedică română, 1971.
- Ștef, Dorin, *Dicționar de regionalisme și arhaisme din județul Maramureș*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2021.
- Tamás, Lajos, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966.
- Tezaurul toponimic al României. Moldova*, vol. I, part. IV, *Toponimia Moldovei în cartografia europeană veche (cca. 1395-1789)*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2005.
- The Cambridge Dictionary of Sociology*, ed. Bryan S. Turner, New York, Cambridge University Press, 2006.
- Ungureanu, Gheorghe, *Cuvinte și expresii vechi. Contribuție la cunoașterea terminologiei vechilor materiale documentare*, în RA, vol. XII, nr. 1, 1969, p. 291-301.

Literatura de specialitate

- 130 de ani de la crearea sistemului monetar românesc modern*, București, Editura Enciclopedică, 1997.
- Abraham, Barbara A., ‘Danegeld’. *From Danish Tribute to English Land Tax. The Evolution of Danegeld from 991 to 1086*, în vol. John Tiley (ed.), *Studies in the History of Tax Law*, vol. VI, London, Hart Publishing, 2013, p. 261-282.
- Agapie, Bogdan, *Instituția feriei. Contribuțiune la cunoașterea dreptului cutumiar românesc*, Iași, 1942.
- Akkaya, Tolga, *The Evolution of Money in the Ottoman Empire, 1326-1922* (dissertation), Ankara, Bilkent University, 1999.
- Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Maria Matilda, *Pescuitul în Delta Dunării în vremea stăpânirii otomane*, în „Peuce”, vol. II, 1971, p. 267-282.

- Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Maria Matilda, *Quelques données sur le ravitaillement de Constantinople au XVIe siècle*, în vol. *Actes du premier Congrès international des études balkaniques et sud-est européennes*, Sofia 26 août-1 septembre 1966, vol. III, Sofia, Éditions de l'Académie bulgare des sciences, 1969, p. 661-672.
- Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Maria Matilda, *Seldjoukides, Ottomans et l'espace roumain*, publié par les soins de Cristina Feneșan, Istanbul, Les Éditions Isis, 2006.
- Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Maria Matilda, *Sur le ravitaillement d'Istanbul au XVIème siècle en relation avec les Principautés Roumaines*, în „Revue d'histoire maghrébine”, vol. X, nr. 31-32, 1983, p. 73-80.
- Allsen, Thomas T., *Commodity and Exchange in the Mongol Empire. A Cultural History of Islamic Textiles*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997.
- Allsen, Thomas T., *Mongol Imperialism. The Policies of the Grand Khan Möngke in China, Russia and Islamic Lands, 1251-1259*, Berkeley, University of California Press, 1987.
- An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, vol. II (1600-1914), eds. Halil İnalcik, Donald Quataert, Cambridge, Cambridge University Press, 1994.
- Anceau, Éric; Jean-Luc Bordron, *Histoire mondiale des impôts. De l'Antiquité à nos jours*, Paris, Passés composés, 2023.
- Andreescu, Ștefan, *Din istoria Mării Negre (genovezi, români și tătari în spațiul pontic în secolele XIV-XVII)*, București, Editura Enciclopedică, 2001.
- Andreescu, Ștefan, *În legătură cu proiectul lui Iliaș Rareș*, în AIIAI, vol. XIX, 1982, p. 653-654.
- Andreescu, Ștefan, *Limitele cronologice ale dominației otomane în Țările Române*, în RI, vol. XXVII, nr. 3, 1974, p. 399-412.
- Andreescu, Ștefan, *Note despre Cetatea Albă*, în SMIM, vol. XVIII, 2000, p. 57-77.
- Andreescu, Ștefan, *Ștefan cel Mare și cetatea genoveză Caffa. Câteva observații*, comunicare citită în data de 11 iulie 2024, la Mănăstirea Putna, în cadrul Colocviilor Putnei, ediția a XXX-a.
- Andrei, Victor, *Evoluția teritorială a vechiului ținut Neamț*, în „Anuarul Liceului «Petru Rareș»”, 1934-1935, p. 50-68.
- Antoniadis-Bibicou, Hélène, *Recherches sur les douanes à Byzance. L'«octava», le «kommerkion» et les commerciales*, Paris, Librairie Armand Colin, 1963.
- Apetrei, Cristian Nicolae, *The Transit of Cretan Wine in 16th-Century Moldavia: The European Context and Quantitative Assessments*, în TR, vol. XXII, nr. 2, 2013, p. 193-203.
- Arbel, Benjamin; Gilles Veinstein, *La fiscalité vénéto-chypriote au miroir de la législation ottomane: le qânûnnâme de 1572*, în „Turcica”, vol. XVIII, 1986, p. 7-51.
- Arhivele, cercetarea istorică și memoria locului. Întoarcerea documentelor Moldovei la Iași după 150 de ani*, în AM, vol. V, 2013, p. 465-518.
- Asăvoaie, Costică, *Rolul reședințelor domnești în consolidarea statului moldovenesc*, în AM, vol. XXV, 2002, p. 209-218.
- Asdrachas, Spyros I., *Fiscalité et monétarisation dans les économies villageoises balkaniques (XVe-XVIe siècle)*, în „Cahiers de la Méditerranée”, hors série, nr. 5, 1981 (nr. tematic având titlul *L'argent et la circulation des capitaux dans les pays*

- méditerranéens (XVIe-XXe siècles). Actes des journées d'études, Bendor 3, 4 et 5 mai 1979*), p. 113-119.
- Aymard, Maurice, *Monnaie et économie paysanne*, în „Cahiers de la Méditerranée”, hors série, nr. 5, 1981, p. 21-32.
- Bacumenco, Ludmila, *Ținutul Orheiului în secolele XV-XVI*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2006.
- Balard, Michel, *Finanze e fiscalità a Caffa nel XV secolo*, în vol. *Genova, una capitale del Mediterraneo tra Bisanzio e il mondo islamico. Storia, arte e architettura. Atti del Convegno internazionale, Genova, giovedì 26-venerdì 27 maggio 2016*, a cura di Alireza Naser Eslami, Milano, Bruno Mondadori, 2016, p. 43-51.
- Balard, Michel, *Gênes et la mer*, vol. II, Genova, Società Ligure di Storia Patria, 2017.
- Balard, Michel, *La Romanie génoise (XIIe début du XVe siècle)*, vol. II, Rome-Genova, École française de Rome-Società Ligure di Storia Patria, 1978.
- Balard, Michel, *Les ports au Bas-Danube au XIVe siècle*, în vol. *Le Pouvoir central et les villes en Europe de l'Est et du Sud-Est du XVe siècle aux débuts de la révolution industrielle. Les villes portuaires*, Sofia, Éditions de l'Académie bulgare des sciences, 1985, p. 151-155.
- Balard, Michel, *Notes sur la fiscalité génoise à Caffa au XVe siècle*, în „Bulletin de la Société nationale des Antiquaires de France”, 1993, p. 224-241.
- Balletto, Laura, *I Genovesi nel Mar Nero nel tardo medioevo: aspetti economici*, în vol. Ilaria Zilli (ed.), *Fra spazio e tempo: Studi in onore di Luigi De Rosa*, vol. I, *Dal Medioevo al Seicento*, Napoli, Edizioni scientifiche italiane, 1995, p. 13-31.
- Balletto, Laura, *Il “miliarium” nel commercio del pesce nel Mar Nero*, în „Byzantino-bulgarica”, vol. VII, 1981, p. 205-214.
- Balletto, Laura, *Un medico genovese tra Famagosta e Chio nel secondo Quattrocento: Barnaba Treinazio*, în „Atti della Società Ligure di Storia Patria”, vol. LX, 2020, p. 69-126.
- Banaszak, Józef, *Pszczoła miodna na ziemiach Polskich*, în „Studia Lednickie”, vol. XI, 2012, p. 93-113.
- Barbu, Daniel, *Bizanț contra Bizanț. Explorări în cultura politică românească*, București, Editura Nemira, 2001.
- Barthélemy, Dominique, *The “Feudal Revolution”*, în „Past & Present”, vol. 152, 1996, p. 196-205.
- Baszanowski, Jan, *Z dziejów handlu polskiego w XVI-XVIII wieku: handel wołami*, Gdańsk, Zakład Narodowy Im. Ossolińskich, 1977.
- Bauer, Nikolaj, *Die Silber- und Goldbarren des russischen Mittelalters. Eine archäologische Studie*, în „Numismatische Zeitschrift”, vol. 62, 1929, p. 77-120; vol. 64, 1931, p. 61-100.
- Băican, Vasile, *Geografia Moldovei reflectată în documentele cartografice din secolul al XVIII-lea*, București, Editura Academiei Române, 1996.
- Bălan, Teodor, *Au fost în Moldova vătafi de ținut?*, în RA, vol. IV, nr. 2, 1941, p. 382-383.
- Bălan, Teodor, *Sistemul fiscal din Moldova până în secolul al XIX-lea*, text dactilografiat, păstrat la Arhivele Naționale ale României din București, *Fond Bălan Teodor (1865-1972)*, inv. 2124, dos. nr. 27.

- Bănescu, Nicolae, *Vechi legături ale țărilor noastre cu genovezii*, în vol. *Închinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani*, ed. Constantin Marinescu, Cluj, Ed. Institutului de Istorie Universală, 1931, p. 32-37.
- Bătrîna, Lia; Adrian Bătrîna, *Biserica „Sfântul Nicolae” din Rădăuți. Cercetări arheologice și interpretări istorice asupra începutului Țării Moldovei*, Piatra Neamț, Editura Constantin Matasă, 2012.
- Beldiceanu, Nicoară, *Kilia et Cetatea Albă à travers les documents ottomans*, în REI, vol. XXXVI, nr. 2, 1968, p. 215-262.
- Beldiceanu, Nicoară, *La Moldavie ottomane à la fin du XVe siècle et au début du XVIe siècle*, în REI, vol. XXXVII, nr. 2, 1969, p. 239-266 și pl. XVII-XVIII.
- Beldiceanu, Nicoară, *Les sources ottomanes au service des études byzantines. Baștina et dîme à Trébizonde*, în vol. *Studien zur Geschichte und Kultur des Vorderen Orients. Festschrift für Bertold Spuler zum siebzigsten Geburtstag*, herausgegeben von Hans R. Roemer und Albrecht Noth, Leiden, Brill, 1981, p. 1-11.
- Beldiceanu, Nicoară, *Știri otomane privind Moldova ponto-dunăreană (1486-1520)*, în AIIX, vol. XXIX, 1992, p. 85-117.
- Beldiceanu, Nicoară; Irène Beldiceanu Steinherr, *Déportation et pêche à Kilia entre 1484 et 1508*, în BSOAS, vol. XXXVIII, nr. 1, 1975, p. 40-54.
- Beldiceanu, Nicoară; Irène Beldiceanu-Steinherr, *Les informations les plus anciennes sur les florins ottomans*, în vol. *A Festschrift presented to Ibrahim Artuk on the occasion of the 20th anniversary of the Turkish Numismatic Society*, Istanbul, Turkish Numismatic Society, 1988, p. 49-64.
- Beldiceanu, Nicoară; Irène Beldiceanu-Steinherr, *Note asupra birului, câtorva dregătorii din Principate și robilor tătari*, în BBRF, vol. XIII, 1986, p. 1-16.
- Beldiceanu, Nicoară; Irène Beldiceanu-Steinherr, *Notes sur le « bir », les esclaves tatares et quelques charges dans les pays roumains*, în „Journal of Turkish Studies”, vol. X, 1986, p. 7-14.
- Beldiceanu, Nicoară; Jean-Louis Bacquè-Grammont, Matei Cazacu, *Recherches sur les Ottomans et la Moldavie ponto-danubienne entre 1484 et 1520*, în BSOAS, vol. 45, nr. 1, 1982, p. 48-66.
- Beldiceanu-Steinherr, Irène, *Fiscalité et formes de possession de la terre arable dans l'Anatolie préottomane*, în „Journal of the Economic and Social History of the Orient”, vol. XIX, 1976, p. 233-322.
- Berechet, Ștefan Gr., *Dreptul vechilor noștri ierarhi la judecarea mirenilor*, în BOR, vol. LVI, nr. 11-12, 1938, p. 741-761.
- Berezin, Ilia N., *Jarlyki krymskih hanov Mengli-Gireja i Muhammad-Gireja*, în „Zapiski odesskogo obșestva istorii i drevnostej”, vol. VIII, 1872, p. 1-23.
- Berindei, Mihnea, *L'Empire ottoman et la “route moldave” avant la conquête de Chilia et de Cetatea-Albă (1484)*, în RRH, vol. XXX, nr. 3-4, 1991, p. 161-188.
- Berindei, Mihnea, *La révolte de Ioan Vodă et les relations moldavo-ottomanes, 1538-1574*, în AM, vol. III, 2011, p. 27-55; vol. IV, 2012, p. 27-72; vol. V, 2013, p. 27-51.
- Berindei, Mihnea; Gilles Veinstein, *Règlements de Süleymân Ier concernant le livâ' de Kefe*, în CMRS, vol. XVI, nr. 1, 1975, p. 57-104.

- Bernardi, Philippe, *Bâtir au Moyen Âge (XIIIe-milieu XVIe siècle)*, Paris, C.N.R.S. Éditions, 2014.
- Berument, Hakan; Asli Gunay, *Inflation Dynamics and its Sources in the Ottoman Empire, 1586-1913*, în „International Review of Applied Economics”, vol. 21, nr. 2, 2007, p. 207-245.
- Berza, Mihai, *De la Méditerranée à la Mer Noire*, edition établie et présentée par Andrei Pippidi, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei Carol I, 2020.
- Berza, Mihai, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în secolele XV-XIX*, în SMIM, vol. II, 1957, p. 7-47.
- Biliarsky, Ivan, *Les chartes des Tsars Bulgares et leur terminologie juridique*, în „New Europe College Yearbook”, vol. X, 2002, p. 177-211.
- Biliarsky, Ivan, *Word and Power in Mediaeval Bulgaria*, Leiden-Boston, Brill, 2011.
- Bisson, Thomas N., *The Crisis of the Twelfth Century. Power, Lordship, and the Origins of European Government*, Princeton, Princeton University Press, 2015.
- Blanchard, Ian, *The Continental European Cattle Trades, 1400-1600*, în „The Economic History Review”, vol. 39, nr. 3, 1986, p. 427-460.
- Bodale, Arcadie M., *Alexandru V. Boldur și problema păcii moldo-otomane din 1479-1481. O opinie izolată împotriva unui curent istoriografic*, în vol. *Istoricul și istoria. Materialele conferinței științifice internaționale „Alexandru V. Boldur – 130 de ani de la naștere, Leonid Boicu – 85 de ani de la naștere”*, Chișinău, 2 iunie 2016, coord. Gheorghe Cliveti, Gheorghe Cojocaru, Iași, Editura Junimea, 2018, p. 175-226.
- Bodale, Arcadie M., *Contribuții la istoria domeniului Mănăstirii Putna de la constituirea sa până la reformele lui Constantin Mavrocordat (1466-1742)*, în CC, vol. VI-VII, 2000-2001, p. 131-162.
- Bodale, Arcadie M., *Contribuții privitoare la dările plătite de clerul de mir în Moldova medievală (din secolul al XV-lea până în secolul al XVIII-lea)*, în AO, vol. 25, 2011, p. 53-72.
- Bodale, Arcadie M., *Domeniul ecleziastic în Țara Moldovei până la instaurarea regimului fanariot (teză de doctorat nepublicată)*, Iași, Universitatea „Al. I. Cuza”, 2008.
- Bodale, Arcadie M., *Domeniul mănăstirii Humor (1415-1591)*, în AIIX, vol. XLV, 2008, p. 1-29.
- Bodale, Arcadie M., *The Creation and Evolution of the Ecclesiastic Domain in Moldavia (the 15th-18th centuries)* (translated from Romanian by Șerban Marin), în RA, vol. LXXXIV, nr. 3-4, 2007, p. 149-162.
- Bogdan, Damian P., *Termenii прѹходъ și доходъ în documentele moldovenești*, în RIR, vol. III, fasc. IV, 1933, p. 378-379.
- Bogdan, Ioan, *Un hrisov al regelui sârbesc Ștefan Milutin*, în vol. *Scrieri alese*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Gheorghe Mihăilă, București, Editura Academiei, 1968, p. 159-164.
- Bogdan, T.; V. Petruș, C. Antonescu, *Cartea stuparului*, ediția a II-a revăzută, București, Editura Agro-Silvică de Stat, 1957.
- Bogrea, Vasile, *Despre ferăe. Câteva noi precizări*, în AIINC, vol. III, 1924-1925, p. 520-521.

- Bogrea, Vasile, *Din vechea noastră terminologie juridică: ferâie*, în AIINC, vol. II, 1923, p. 345-350.
- Boicu, Leonid, *Încercări de navigabilizare a râurilor moldovenești în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în AIIAI, vol. II, 1965, p. 93-116.
- Bourin, Monique; Pascual Martínez Sopena, *Prologue*, în vol. *Pour une anthropologie du prélèvement seigneurial dans les campagnes médiévales (XIe-XIVe siècles). Réalités et représentations paysannes. Colloque tenu à Medina del Campo du 31 mai au 3 juin 2000*, travaux réunis par Monique Bourin et Pascual Martínez Sopena, Paris, Publications de la Sorbonne, 2004, p. 11-38.
- Bourin, Monique; Robert Durand, *Vivre au village au Moyen Âge. Les solidarités paysannes du XIe au XIIIe siècle*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2000.
- Braudel, Fernand, *Structurile cotidianului: posibilul și imposibilul*, vol. II, traducere și postfață de Adrian Riza, București, Editura Meridiane, 1984.
- Brătianu, Gheorghe I., *Șerbia și regimul fiscal. Încercare de istorie comparată română, slavă și bizantină*, în vol. idem, *Studii bizantine de istorie economică și socială*, traducere și prefață de Alexandru-Florin Platon, ediție, note și comentarii de Ion Toderașcu și Alexandru-Florin Platon, Iași, Polirom, 2003, p. 208-221.
- Brzeczowski, Tadeusz, *Podatki zwyczajne w Polsce w XV wieku*, în „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Historia”, vol. XVIII, 1982, p. 39-62.
- Bugoi, Roxana; Florin Constantin, Bogdan Constantinescu, Ernest Oberländer-Târnoveanu, Katiușa Pârvan, *Archaeometrical Studies of Medieval Silver Coins at the Bucharest Tandem Accelerator*, în vol. *Proceedings of the International Conference on Applications of High Precision Atomic & Nuclear Methods*, Neptun, Editura Academiei Române, 2002, p. 136-141.
- Bulgaru, Valeriu, *Începuturile navigației comerciale antice la gurile Dunării*, în „Peuce”, vol. VI, 1977, p. 87-101.
- Burac, Constantin, *Precizări privitoare la apariția ținuturilor ca unități administrativ-teritoriale*, în „Hrisovul”, vol. II, 1996, p. 87-92.
- Burac, Constantin, *Ținuturile Țării Moldovei până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, București, Editura Academică, 2002.
- Burlec, Liviu, *Considerații asupra originii veciniei în Moldova*, în AIIAI, vol. XXIII, nr. 2, 1986, p. 823-833.
- Busuioc, Monica Mihaela, *Munca și răsplata ei, secolele XVII-XVIII. Studiu de terminologie*, vol. I, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, 2001.
- Butaud, Germain, *Remarques introductives: autour de la définition et de la typologie de la coseigneurie*, în „Mélanges de l'École française de Rome. Moyen Âge”, vol. 122, nr. 1, 2010 (nr. tematic intitulat *La coseigneurie*), p. 5-12.
- Butnariu, Viorel M., «*Grossus argenteus triplex*» în Moldova (I), în AIIX, vol. XLVII, 2010, p. 327-352; (II), în SCN, s.n., vol. III, 2012, p. 73-95.
- Butnariu, Viorel M., *Circulație monetară și zărăfie în Moldova în secolul XVII*, în AIIAI, vol. XXVI, nr. 1, 1989, p. 249-267.

- Butnariu, Viorel M., *Introducerea talerului-leu în Moldova lui Vasile Lupu*, în AIIIX, vol. XXXI, 1994, p. 59-71.
- Butură, Valer, *Etnografia poporului român. Cultura materială*, Cluj-Napoca, Dacia, 1978.
- Buza, János, *Der Kurs der Löwentaler in Ost-Mitteleuropa (mit besonderer Rücksicht auf Siebenbürgen und Ungarn)*, în „Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae”, vol. XXVII, nr. 3-4, 1981, p. 335-358.
- Calmuschi, Constantin, *Principalele dări ale Moldovei și Țerei Românesci, mai ales în secolul XVIII* (teză de licență, Facultatea de Litere și Filosofie din București), Vaslui, Tip. G. Catafany și C. G. Onceanu, 1891.
- Caproșu, Ioan, *O istorie a Moldovei prin relațiile de credit până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1989.
- Câlția, Simion, *Așezări urbane sau rurale? Orașele din Țările Române de la sfârșitul secolului al 17-lea la începutul secolului al 19-lea*, București, Editura Universității din București, 2011.
- Cernea, Emil, *Evoluția unui termen juridic slavo-român: dușegubina*, în Rsl, vol. XXXIX, 2004, p. 131-140.
- Cernovodeanu, Paul, *Privilegiul comercial acordat negustorilor englezi în Moldova la 1588 și răsunetul său politic în anii Unirii Principatelor*, în RI, vol. 31, nr. 6, 1978, p. 1041-1049.
- Chițimia, Ion C., *Histoire et sémantique des deux termes slaves, новозъ et подводъ, chez les Slaves et chez les Roumains*, în „Slavia”, vol. XIX, 1949-1950, p. 349-361.
- Cihodaru, Constantin, *Podgoriile de la Cotnari și Hârlău în economia Moldovei din secolele XV-XVIII*, în AȘUI, vol. X, 1964, p. 1-27.
- Cihodaru, Constantin, *Refacerea ocoalelor cetăților și curților domnești în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, în vol. Omagiu lui P. Constantinescu-Iași cu prilejul împlinirii a 70 de ani, București, Editura Academiei, 1965, p. 267-273.
- Cihodaru, Constantin, *Steția, un impozit nou introdus în Moldova de Movilești la începutul secolului XVII*, în SCȘI, anul VII, fasc. 2, 1956, p. 165-174.
- Ciocan, Nistor, *Negoț și neguțători în Moldova veacului XVII*, în AIIAI, vol. XXV, nr. 1, 1988, p. 293-305.
- Ciocâltan, Virgil, *Hegemonia Hoardei de Aur la Dunărea de Jos (1301-1341)*, în RI, vol. V, nr. 11-12, 1994, p. 1099-1118.
- Ciocâltan, Virgil, *Le Khanat du Bas Danube, gardien des Détroits à la fin du XIIIe siècle*, în HY, vol. III, 2006, p. 5-16.
- Ciocâltan, Virgil, *The Mongols and the Black Sea Trade in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*, translated by Samuel Willcocks, Leiden-Boston, Brill, 2012.
- Ciurea, Dumitru, *Câteva date despre istoricul Galaților (sec. XVI-XVII)*, în SCȘI, vol. VIII, fasc. 1, 1957, p. 227-229.
- Ciurea, Dumitru, *În legătură cu problema monopolului feudal în Moldova (câteva date noi și precizări)*, în AIIAI, vol. I, 1964, p. 139-144.
- Ciurea, Dumitru, *Organizarea administrativă a statului feudal Moldova (sec. XIV-XVIII)*, în AIIAI, vol. II, 1965, p. 143-235.
- Ciurea, Dumitru, *Relațiile externe ale Moldovei în secolul al XVI-lea*, în AIIAI, vol. X, 1973, p. 1-48.

- Ciută, Ioan, *Apicultura în Moldova feudală*, București, Editura Diacon Coresi, 1994.
- Ciută, Ioan, *Considerații privind tehnica apicolă în Moldova feudală*, în AIIAI, vol. XXIV, nr. 2, 1987, p. 369-374.
- Coman, Marian, *Putere și teritoriu. Țara Românească medievală (secolele XIV-XVI)*, Iași, Polirom, 2013.
- Constantinescu, Alexandru, *Dărilor în secolele XIV-XV în Țările Române*, în SAI, vol. XXIII, 1973, p. 110-118.
- Constantinescu, Bogdan, Roxana Bugoi, Ernest Oberländer-Târnoveanu, Katiușa Pârvan, *Some Considerations on X-Ray Fluorescence Use in Museum Measurements – The Case of Medieval Silver Coins*, în „Romanian Reports in Physics”, vol. 57, nr. 4, 2005, p. 1027-1031.
- Constantinescu, Bogdan; Roxana Bugoi, Ernest Oberländer-Târnoveanu, Katiușa Pârvan, *Medieval Silver Coins Analyses by Pixe and Ed-Xrf Techniques*, în „Romanian Journal of Physics”, vol. 54, nr. 5-6, 2009, p. 482-487.
- Contamine, Philippe, *Nobles et noblesse en France, 1300-1500*, Paris, CNRS Éditions, 2021.
- Corbier, Mireille, *De la razzia au butin. Du tribut à l'impôt. Aux origines de la fiscalité: prélèvements tributaires et naissance de l'État*, în vol. Jean-Philippe Genet (éd.), *L'État moderne. Genèse, bilans et perspectives. Actes du Colloque tenu au CNRS à Paris, les 19-20 septembre 1989*, Paris, Éditions du C.N.R.S., 1990, p. 95-107.
- Costăchel, Valeria, *Dezagregarea obștii sătești în Țările Române în Evul Mediu*, în vol. *Studii și Referate privind Istoria României*, vol. I, București, Editura Academiei, 1954, p. 753-799.
- Costăchel, Valeria, *Imunitatea la ruși și la români*, în vol. *Studii și Comentarii de Istorie și Lingvistică*, București, Institutul de Studii româno-sovietice, 1947, p. 99-124.
- Costăchel, Valeria, *Le monopole du moulin en Moldavie aux XVe et XVIe siècles*, în RHSEE, vol. XXII, 1945, p. 171-183.
- Costăchel, Valeria, *Les immunités dans les Principautés Roumaines aux XIVème et XVème siècles*, Bucarest, Institut d'Histoire Universelle „N. Iorga”, 1947.
- Cotovanu, Lidia, *Émigrer en terre valaque. Estimation quantitative et qualitative d'une mobilité géographique de longue durée (seconde moitié du XIVe-début du XVIIIe siècle)*, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2022.
- Crîșmaru, Valerian, *Reședințe și curți domnești până la jumătatea secolului al XVII-lea. Curtea domnească de la Botoșani*, în „Hierasus”, vol. I, 1978, p. 347-352.
- Cronț, Gheorghe, *Clericii în serviciul justiției*, în BOR, vol. LVI, nr. 11-12, 1938, p. 823-844.
- Cronț, Gheorghe, *Justiția bisericească din Moldova și Țara Românească în secolele XIV-XVIII*, în MMS, vol. LI, nr. 3-4, 1975, p. 258-274.
- Cvetkova, Bistra A., *Le service des celep et le ravitaillement en bétail dans l'Empire ottoman (XVe-XVIIIe s.)*, în vol. *Études historiques à l'occasion du Ier Congrès international des Études balkaniques et sud-est européennes*, vol. III, Sofia, Éditions de l'Académie bulgare des Sciences, 1966, p. 145-172.
- Cvetkova, Bistra A., *Les institutions ottomanes en Europe*, Wiesbaden, Franz Steiner Verlag, 1978.

- Dan, Mihail; Samuil Goldenberg, *Bistrița în secolul al XVI-lea și relațiile ei comerciale cu Moldova*, în SUBB, vol. IX, fasc. 2, 1964, p. 25-83.
- Day, John, *Les douanes de Gênes, 1376-1377*, vol. I, Paris, S.E.V.P.E.N., 1963.
- Débax, Hélène, *La seigneurie collective. Pairs, pariers, paratges: les coseigneurs du XIe au XIIIe siècle*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2012.
- Diaconescu, Ileana, *Câteva sate de boștinari în Oltenia*, în RM, vol. II, nr. 2, 1965, p. 165-166.
- Drăganu, Nicolae, *Ferie (herie); ferâie (herâie)*, în DR, vol. V, 1927-1928, p. 354-358.
- Dumitrașcu, Alessandro Flavio, *Genova, Dunărea de Jos și Moldova în secolele XIII-XV*, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2021.
- Dyer, Christopher, *Peasants and Coins: the Uses of Money in the Middle Ages*, în „British Numismatic Journal”, vol. 67, 1997, p. 30-47.
- Dyer, Christopher, *Taxation and Communities in Late Medieval England*, în vol. *Progress and Problems in Medieval England. Essays in Honour of Edward Miller*, edited by Richard Britnell, and John Hatcher, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, p. 168-190.
- Dyer, Christopher, *The English Medieval Village Community and Its Decline*, în „Journal of British Studies”, vol. 33, nr. 4, 1994, p. 407-429.
- Dzhanov, Oleksandr, *Kaffa i Krym vo vtoroj polovine XIV v. (preimușestvenno po dannym knig massarii Kaffy)*, în „Sougdaia Collection”, vol. VII, nr. 1, 2018, p. 44-303.
- Dzhanov, Oleksandr, *Kaffa, Krymskoe hanstvo i sosednie gosudarstva v 1456-1459 gg. (po dannym knig massarii Kaffy)*, în „Sougdaia Collection”, vol. VIII, nr. 3-4, 2021, p. 163-462.
- Émerit, Marcel, *Cu privire la monopolurile senioriale*, în RI, vol. XI, nr. 5, 1958, p. 183-184.
- Émerit, Marcel, *La question des monopoles seigneuriaux dans l'ancienne Roumanie*, în vol. *Mélanges offerts à M. Nicolas Iorga par ses amis de France et des pays de langue française*, Paris, Librairie Universitaire J. Gamber, 1933, p. 243-251.
- Émerit, Marcel, *Sur l'origine de la «fierce»*, în RHSEE, vol. X, nr. 1-3, 1933, p. 31-33.
- Faith, Rosamond, *Social Theory and Agrarian Practice in Early Medieval England. The Land without Polyptyques*, în „Revue belge de philologie et d'histoire”, vol. 90, fasc. 2, 2012, p. 299-314.
- Favereau, Marie, *Tarkhan. A Nomad Institution in an Islamic Context*, în „Revue des mondes musulmans et de la Méditerranée”, vol. 143, 2018, p. 165-190.
- Favier, Jean, *Finance et fiscalité au bas Moyen Âge*, Paris, Société d'Édition d'Enseignement Supérieur, 1971.
- Favier, Jean, *Gouverner, c'est savoir*, în vol. *Le gouvernement des communautés politiques à la fin du Moyen Âge. Entre puissance et négociation : Villes, Finances, État. Actes du colloque en l'honneur d'Albert Rigaudière*, textes réunis par Corinne Leveaux-Teixeira, Anne Rousselet-Pimont, Pierre Bonin et Florent Garnier, Paris, Éditions Panthéon-Assas, 2011, p. 319-326.
- Filitti, Ioan C., *Considerații generale despre vechea organizare fiscală a Principatelor Române până la Regulamentul organic*, în „Analele Economice și Statistice”, vol.

- XVIII, nr. 1-3, ianuarie-martie 1935, p. 143-193, studiu retipărit, sub formă de broșură (extras), la București, Tipografia „Ion C. Văcărescu”, 1935.
- Filitti, Ioan C., *Despre vechea organizare administrativă a Principatelor Române*, ediție revăzută, București, Imprimeriile E. Marvan, 1935.
- Fleet, Kate, *The Treaty of 1387 between Murād I and the Genoese*, în BSOAS, vol. LVI, nr. 1, 1993, p. 13-33.
- Focșa, Gheorghe, *Contribuție la cercetarea mentalității satului*, în „Arhiva pentru știința și reforma socială”, vol. X, nr. 1-4, 1932, p. 159-175.
- Follain, Antoine, *Le village sous l'Ancien Régime*, Paris, Fayard, 2008.
- Fossella, Jason, *The dromos and Byzantine Communications, Diplomacy, and Bureaucracy, 518-1204*, Leiden, Brill, 2024.
- Fossier, Robert, *Polyptyques et censiers*, Turnhout, Brepols, 1978.
- Furnică, Dumitru Z., *Industria și dezvoltarea ei în Țările Românești*, București, Institut de Arte Grafice „Tiparul Românesc”, 1926.
- Gemil, Tahsin, *Date noi privind haraciul țărilor române în secolul al XVII-lea*, în RI, tom. 30, nr. 8, 1977, p. 1433-1446.
- Gemil, Tahsin, *O colecție de documente otomane importante pentru istoria României (1597-1607)*, în AIIAI, vol. XI, 1974, p. 237-244.
- Genèse de l'État moderne. Prélèvement et redistribution. Actes du Colloque de Fontevraud, 1984*, édités par Jean-Philippe Genet et Michel Le Mené, Paris, Éditions du CNRS, 1987.
- Georgescu, Valentin Al.; Petre Strihan, *Judecata domnească în Țara Românească și Moldova (1611-1831)*, vol. I (1611-1740), București, Editura Academiei, 1979.
- Ghibănescu, Gheorghe, *Feriea*, în ASSLI, vol. XIX, nr. 11-12, 1908, p. 393-402 și vol. XX, nr. 2, 1909, p. 59-70.
- Giunea, Vasile, *La désagrégation des communautés rurales en Valachie et en Moldavie*, în „Recherches sur l'histoire des institutions et du droit”, vol. IV, 1980, p. 3-24.
- Giurescu, Constantin C., *Contribuții la istoria științei și tehnicii românești în secolele XV-începutul secolului XIX*, București, Editura Științifică, 1973.
- Giurescu, Constantin C., *Despre iliș*, în RIR, vol. VII, fasc. I-II, 1937, p. 253-256.
- Giurescu, Constantin C., *Din trecut*, București, Cugetarea-Delafras, 1942.
- Giurescu, Constantin C., *Două vechi obligații fiscale românești: cărăturile pe cai și podvoadele cu boii*, în RIR, vol. XVI, fasc. III, 1946, p. 229-232.
- Giurescu, Constantin C., *Istoria pescuitului și a pisciculturii în România*, vol. I, *Din cele mai vechi timpuri până la instituirea legii pescuitului (1896)*, București, Editura Academiei, 1964.
- Giurescu, Constantin C., *Istoria românilor*, vol. I, *Din cele mai vechi timpuri până la moartea lui Alexandru cel Bun (1432)*, ediția a cincea, revăzută și adăugită, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1946.
- Giurescu, Constantin C., *Istoria românilor*, vol. II/1, *De la Mircea cel Bătrân și Alexandru cel Bun până la Mihai Viteazul*, ediția a patra, revăzută și adăugită, București, Fundația pentru Literatură și Artă, 1943.

- Giurescu, Constantin C., *Istoria românilor*, vol. III/2, *De la moartea lui Mihai Viteazul până la sfârșitul epocii fanariote (1601-1821)*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1946.
- Giurescu, Constantin C., *Istoricul podgoriei Odobeștilor*, București, Editura Academiei, 1969.
- Giurescu, Constantin C., *L'ancienneté du moulin à eau chez le peuple roumain*, în vol. *Produttività e tecnologia nei secoli XII-XVII*, a cura di Sara Mariotti, Firenze, Felice Le Monnier, 1981, p. 245-249.
- Giurescu, Constantin C., *Organizarea financiară a Țării Românești în epoca lui Mircea cel Bătrân*, în AARMSI, s. III, t. VII, 1927, p. 1-58.
- Giurescu, Constantin C., *Probleme controversate în istoriografia română*, București, Editura Albatros, 1977.
- Giurescu, Constantin C., *Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, ed. a II-a, București, Editura Enciclopedică, 1997.
- Glazunova, Elena; Ilya Shtalenkov, *Litovskie trehgrannye platežnye slitki: tipologija i topografija*, în „Bankaŭski vesnik”, nr. 1 (630), 2016, p. 19-25.
- Goffart, Walter, *From Roman Taxation to Mediaeval Seigneurie: Three Notes (Part II)*, în „Speculum”, vol. 47, nr. 3, 1972, p. 373-394.
- Golimas, Aurel H., *Brodina sau brudina, un izvor însemnat de venit*, în RIR, vol. XIV, nr. 4, 1944, p. 512-513.
- Gonța, Alexandru I., *Despre orașul moldovenesc în veacul al XV-lea. Locuitorii și starea lor socială*, în SAI, vol. V, 1963, p. 31-39.
- Gonța, Alexandru I., *Domeniile feudale și privilegiile mănăstirilor moldovenești în timpul domniei lui Ștefan cel Mare*, în BOR, vol. LXXV, nr. 5, 1957, p. 438-455.
- Gonța, Alexandru I., *Două instituții feudale moldovenești sub denumire slavă: „joldul” și „podvoada”*, în idem, *Studii de istorie medievală*, texte selectate și pregătite pentru tipar de Maria Magdalena Székely și Ștefan S. Gorovei, cu un cuvânt înainte de Ioan Caproșu, Iași, Editura Dosoftei, 1998, p. 275-286.
- Gonța, Alexandru I., *Legăturile economice dintre Moldova și Transilvania în secolele XIII-XVII*, ediție, prefată, bibliografie și indice de Ioan Caproșu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.
- Gonța, Alexandru I., *Românii și Hoarda de Aur (1241-1502)*, Iași, Demiurg, 2010.
- Gonța, Alexandru I., *Satul în Moldova medievală. Instituțiile*, Iași, Panfilius, 2011.
- Górecki, Piotr, *Economy, Society, and Lordship in Medieval Poland, 1100-1250*, New York, Holmes & Meier Publishers, 1992.
- Górecki, Piotr, *Parishes, Tithes, and Society in Earlier Medieval Poland, c. 1100-c. 1250*, Philadelphia, The American Philosophical Society, 1993.
- Gorovei, Ștefan S., *Cetatea de Scaun a Sucevei. O ipoteză*, în AP, vol. IV, nr. 2, 2008, p. 15-24.
- Gorovei, Ștefan S., *Ghervasie de la Putna și Daniil de Strehaia*, în AP, vol. VI, nr. 1, 2010, p. 101-118.
- Gorovei, Ștefan S., *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate*, ediția a II-a, adăugită, cu o postfață târzie, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2014.

- Gorovei, Ștefan S., *Originea socială a înaltului cler monahal*, în ArhGen, vol. VII, nr. 3-4, 1995, p. 183-190.
- Gorovei, Ștefan S.; Székely, Maria Magdalena, *Princeps omni laude maior. O istorie a lui Ștefan cel Mare*, carte tipărită cu binecuvântarea Înalț Prea Sfințitului Pimen, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, Sfânta Mănăstire Putna, 2005.
- Grażawski, Kazimierz, *Życie codzienne na ziemi chełmińskiej i dobrzyńskiej w średniowieczu*, Włocławek, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku, 2003.
- Grierson, Philip, *La moneta di conto nel Medioevo*, în „Rivista Italiana di Numismatica”, vol. XCV, 1993, p. 605-614.
- Grigor'ev, A. P., *Zolotoordynskie jarlyki: poisk i interpretacija*, în vol. *Tjurkologičeskij sbornik. 2005: Tjurkskie narody Rossii i Velikoj stepi*, Moskva, Vostočnaja literatura, 2006, p. 74-142.
- Grigoraș, Nicolae, *Abuzurile și corupția membrilor aparatului de stat feudal din Moldova (sec. XV-XVII)*, în AIIAI, vol. VIII, 1971, p. 99-117.
- Grigoraș, Nicolae, *Dărilor în Moldova de la întemeierea statului până la 1741 (II)*, în CI, vol. XII-XIII, 1981-1982, p. 317-341.
- Grigoraș, Nicolae, *Dărilor în Moldova de la întemeierea statului până la 1741 (III)*, în CI, vol. XIV-XV, 1983-1984, p. 153-171.
- Grigoraș, Nicolae, *Dărilor personale ale populației din Țara Românească a Moldovei și dărilor în bani pentru turci de la întemeierea statului și până la reforma lui Constantin Mavrocordat (1359-1741)*, în CI, vol. XI, 1980, p. 299-323.
- Grigoraș, Nicolae, *Ilișul - o dare plătită în Moldova și în Transilvania*, în vol. *Sub semnul lui Clio. Omagiu Acad. Prof. Ștefan Pascu*, Cluj-Napoca, Centrul de multiplicare al Universității „Babeș-Bolyai”, 1974, p. 114-121.
- Grigoraș, Nicolae, *Imunitățile și privilegiile fiscale în Moldova (de la întemeierea statului și până la mijlocul secolului al XVIII-lea)*, în RI, tom. 27, nr. 1, 1974, p. 55-77.
- Grigoraș, Nicolae, *Instituții feudale din Moldova*, vol. I, *Organizarea de stat până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, București, Editura Academiei, 1971.
- Grigoraș, Nicolae, *Obligațiile în muncă față de stat și turci ale populației din Moldova (secolele XIV-XVIII)*, în RI, vol. 18, nr. 4, 1965, p. 895-912.
- Grigoraș, Nicolae, *Principalele amenzi din Moldova în timpul orânduirii feudale (secolele al XV-lea - al XVIII-lea)*, în AIIAI, vol. VI, 1969, p. 159-176.
- Grigoraș, Nicolae, *Situația clerului moldovenesc în prima jumătate a secolului al XVII-lea și reforma domnitorului Miron Barnovschi și mitropolitului Anastasie Crimca*, în vol. *Dragomirna. Istorie, tezaur, ctitori*, vol. II, Sfânta Mănăstire Dragomirna, Editura „Mitropolit Iacov Putneanul”, 2014, p. 231-238.
- Guboglu, Mihail, *Le tribut payé par les Principautés roumaines à la Porte Ottomane jusqu'au début du XVIe siècle d'après les sources turques*, în REI, vol. XXXVII, nr. 1, 1969, p. 49-80.
- Guboglu, Mihail, *Le tribut payé par les principautés roumaines à la Porte jusqu'au début du XVIe siècle*, în vol. *Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'a armağan*, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, 1985, p. 59-138.

- Guenée, Bernard, *L'Occident aux XIVe et XVe siècles. Les États*, Paris, Presses universitaires de France, 1971.
- Gulevych, Vladyslav, *On the Issue of Subordination of the Galician-Volhynian Princes to the Mongol Empire and its Consequences*, în „Reconstructing the Past. Journal of Historical Studies”, vol. I, nr. 4, 2023, p. 62-82.
- Gyöngyössy, Márton, *Der Ungarische Goldgulden. Die bedeutendste Währung Mitteleuropas im Spätmittelalter*, în CN, vol. IX-XI, 2003-2005, p. 287-297.
- Hanga, Vladimir, *Contribuții la problema imunității feudale pe teritoriul patriei noastre*, în „Studia. Universitatis Babeș-Bolyai. Iurisprudentia”, series III, fasc. 2, 1960, p. 29-50.
- Harvey, Paul D. A., *Manorial Records*, London, British Records Association, 1984.
- Hensel, Witold, *Słowiańszczyzna wczesnośredniowieczna. Zarys kultury materialnej*, Warsaw, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1965.
- Heywood, Colin, *The Evolution of the Courier Order (ulağ hükmi) in Ottoman Chancery Practice (Fifteenth to Eighteenth Centuries)*, în vol. *Osmanische Welten: Quellen und Fallstudien. Festschrift für Michael Ursinus*, ed. Johannes Zimmermann, Christoph Herzog, Raoul Motika, Bamberg, University of Bamberg Press, 2016, p. 269-312.
- Hinkov, Hristo, *I rapporti economici della regione di Dobrugia alla vigilia della conquista turca*, în vol. *Genova e la Bulgaria nel medioevo*, coord. Geo Pistarino, Genova, Università di Genova, 1984, p. 351-360.
- History of Civilizations of Central Asia*, vol. IV, part. I, *The age of achievement (A.D. 750 to the end of the fifteenth century). The historical, social and economic setting*, ed. M. S. Asimov and C. E. Bosworth, Paris, UNESCO Publishing, 1998.
- Hoffmann, Richard C., *Land, Liberties, and Lordship in a Late Medieval Countryside. Agrarian Structures and Change in the Duchy of Wrocław*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1989.
- Holban, Theodor, *Monetele curente în Moldova și contra valoarea lor în Polonia la sfârșitul secolului al XVI-lea*, în ASSLI, vol. XL, nr. 3-4, 1933, p. 144-150.
- Horváth, Pál, *Les communautés paysannes du Moyen Âge comme instruments de la justice et de la taxation féodales*, în „Acta Juridica Academiae Scientiarum Hungaricae”, vol. IV, nr. 3-4, 1962, p. 357-382.
- Horváth, Tibor Antal, *A magyar aranyforint értékváltozása 1490-1700 között*, în „Numizmatikai Közlöny”, vol. LVIII-LIX, 1959-1960, p. 33-50.
- Iftimi, Sorin, *Evoluția ocolului domnesc al orașului Iași*, în IN, vol. I, 1995, p. 63-75.
- Iftimi, Sorin, *Ținutul Iașilor în Evul Mediu*, în IN, vol. II-III, 1996-1997, p. 43-62; vol. IV-VII, 1998-2001, p. 77-107.
- Ilie, Marius Liviu, *Domnia și „casa domniei” în Țara Românească. Etimologie și semnificație istorică (secolele XIV-XVI)*, în AIIGBC, vol. XLVI, 2009, p. 27-45.
- Iliescu, Cătălina, *Petru Șchiopul, inițiator al procesului desființării ocoalelor domnești în Moldova*, în AIIX, vol. XXXVII, 2000, p. 69-79.
- Iliescu, Maria, *Din istoria terminologiei fiscale românești: -ărit, sufixul dărilor feudale*, în vol. *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, București, Editura Academiei, 1958, p. 403-411.
- Iliescu, Octavian, *Cu privire la haraciul țărilor române în secolul al XVI-lea*, în RI, tom. 32, nr. 3, 1979, p. 556-558.

- Iliescu, Octavian, *Le prêt accordé en 1388 par Pierre Mușat à Ladislas Jagellon*, în RRH, vol. XII, nr. 1, 1973, p. 123-138.
- Ilieș, Aurora, *Știri în legătură cu exploatarea sării în Țara Românească până în veacul al XVIII-lea*, în SMIM, vol. I, 1956, p. 155-197.
- Imber, Colin, *The Law of the Land*, în vol. *The Ottoman World*, edited by Christine Woodhead, New York, Routledge, 2012, p. 41-56.
- İnalçık, Halil, *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, vol. I (1300-1600), Cambridge, Cambridge University Press, 1994.
- İnalçık, Halil, *The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy. Collected Studies*, London, Variorum Reprints, 1978.
- İnalçık, Halil, *The Problem of the Relationship between Byzantine and Ottoman Taxation*, în vol. *Akten des XI. Internationalen Byzantinistenkongresses, München, 1958*, herausgegeben von Franz Dölger und Hans-Georg Beck, München, C. H. Beck, 1960, p. 237-242.
- Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, (coord.) Ovid Sachelarie și Nicolae Stoicescu, București, Editura Academiei, 1988.
- Ion Nistor (1876-1962), volum îngrijit de Alexandru Zub, cu tabel cronologic, bibliografie și indice de Mihai Ștefan Ceașu, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1993.
- Ionaș, Vasile, *Reforme fiscale din Transilvania în secolul al XVIII-lea*, în „Annales Universitatis Apulensis. Seria Historica”, vol. IV-V, 2000-2001, p. 79-90.
- Ionescu-Nișcov, Traian, *Un aspect al relațiilor româno-polone la mijlocul secolului al XV-lea*, în RI, tom. 27, nr. 12, 1974, p. 1747-1763.
- Iorga, Nicolae, „Coconul” lui Radu Mihnea și capuchehaiaua Curt Celebi. *Cu prilejul unui document inedit de la Alexandru Coconul*, în RI, vol. XVIII, nr. 4-6, 1932, p. 99-102.
- Iorga, Nicolae, *Despre ferăie*, în RI, vol. XXVII, nr. 1-12, 1941, p. 152.
- Iorga, Nicolae, *Istoria românilor*, vol. V, Vitejii, București, 1937.
- Iorga, Nicolae, *O descoperire privitoare la Iliaș Rareș*, în RI, vol. II, nr. 7-9, 1916, p. 179-180.
- Iorga, Nicolae, *Opere economice*, ediție îngrijită de Georgeta Penelea, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.
- Iorga, Nicolae, *Popoare turanice parazitare (conferință ținută la Ateneul Român în ziua de 7 decembrie 1914)*, Vălenii de Munte, Tipografia «Neamul Românesc», 1915.
- Iorga, Nicolae, *Privilegiile șangăilor de la Târgu-Ocna*, în AARMSI, s. II, t. XXXVII, 1914-1915, p. 245-263.
- Iorga, Nicolae, *Sate și preoți din Ardeal*, București, Inst. de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1902.
- Iorga, Nicolae, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1899.
- Istoria României*, vol. II, coord. Andrei Oțetea, Mihai Berza, Barbu T. Cămpina, Ștefan Pascu, București, Editura Academiei, 1962.
- Istoria României*, vol. III, coord. Andrei Oțetea, David Prodan, Mihai Berza, București, Editura Academiei, 1964.

- Jacoby, David, *Caviar Trading in Byzantium*, în vol. Rustam Shukurov (ed.), *Mare et Litora. Essays presented to Sergej Karpov for his 60th birthday*, Moscow, Indrik, 2009, p. 349-364.
- Jaubert, Anne Nissen, *Gérer la terre sans écrit, est-ce possible?*, în „Revue belge de philologie et d'histoire”, vol. 90, fasc. 2, 2012, p. 315-346.
- Jawor, Grzegorz, *Le rôle des corvées dans le système des redevances acquittées par les habitants des villages de ius Valachicum en Petite-Pologne et en Ruthénie de la Couronne aux XVe et XVIe siècles*, în „Balcanica Posnaniensia Acta et studia”, vol. 26, 2019, p. 249-267.
- Kaim, Reinhold, *Die altrussische Münzgeschichte und die Prägungen von 1350-1700*, vol. I, Hagen, Verlag Reinhold Kaim, 1979, p. 51-106.
- Kałkowski, Tadeusz, *Tysiąc lat monety polskiej*, Kraków, Wydawnictwo Literackie, 1963.
- Kaplan, Michel, *Les hommes et la terre à Byzance du VIe au XIe siècle: propriété et exploitation du sol*, Paris, Publications de la Sorbonne, 1992.
- Kapral, Miron, *Lviv and Towns of the Moldavian Principality in the Second Half of the 15th Century: Economic and Social Contacts*, în HU, vol. XXIX, 2021, p. 5-20.
- Karayannopoulos, Johannes, *Das Finanzwesen des frühbyzantinischen Staates*, München, R. Oldenbourg, 1958.
- Karayannopoulos, Johannes, *Die kollektive Steuerverantwortung in der frühbyzantinischen Zeit*, în „Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte”, vol. 43, nr. 4, 1956, p. 289-322.
- Kaska, Johannes; Samuel Nussbaum, *Organising Landed Property. Manorial Administration Strategies in the 15th and Early 16th Centuries*, în „Administory. Zeitschrift für Verwaltungsgeschichte”, vol. IV, nr. 1, 2019, p. 10-27.
- Kiss, I. N., *Volume et production des exploitations paysannes en Hongrie, XVIe-XVIIIe siècles. Base démographique et disponibilité alimentaire*, în vol. *Prestations paysannes, dîmes, rente foncière et mouvement de la production agricole à l'époque préindustrielle*, vol. I, Actes du Colloque préparatoire (30 juin-1er et 2 juillet 1977) au VIIe Congrès international d'Histoire économique, ed. Joseph Goy, Emmanuel Le Roy Ladurie, Paris, Éditions de l'École des hautes études en sciences sociales, 1982, p. 59-73.
- Knoll, Vladislav, *Church Slavonic and the Romanian-speaking Lands*, vol. I, *Origins*, Prague, Institute of Slavonic Studies of the Czech Academy of Sciences, 2024.
- Komar, A. V., *Do problemi datuvannja grošovih zlitkiv kiivs'kogo tipu*, în „Naukovij visnik Nacional'nogo muzeju istorii Ukraïni”, vol. I, 2016, p. 173-178.
- Komar, A. V., *Platěžnye slitki černigovskogo tipa*, în vol. *Goroda i vesi srednevekovoj Rusi: arheologija, istorija, kul'tura. K 60-letiju Nikolaja Andreeviča Makarova*, coord. P. G. Gajdukov, Moskva-Vologda, «Drevnosti Severa», 2015, p. 531-541.
- Krekić, Bariša, *Trois documents concernant les marchands vénitiens à Tana au début du XVe siècle*, în vol. Damien Coulon, Catherine Otten-Froux, Paule Pagès, Dominique Valérian (dir.), *Chemins d'outre-mer. Études d'histoire sur la Méditerranée médiévale offertes à Michel Balard*, Paris, Éditions de la Sorbonne, 2004, p. 503-509.
- Kumekov, Bolat E.; Z. K. Kartova, *The Source Study Analysis and Classification of the Tarkhan Type Khan Yarlyks*, în „Journal of History”, vol. 92, 2019, p. 17-23.

- Kurtyka, Janusz, *Podole w czasach jagiellońskich. Studia i materiały*, ed. Maciej Wilamowski, Kraków, Societas Vistulana, 2011.
- Kutrzeba, Stanisław, *Taryfy celne i polityka celna w Polsce od XIII do XV wieku* (I), în „*Ekonomista: czasopismo poświęcone nauce i potrzebom życia*”, 1902, t. II, p. 189-211; (II), 1902, t. III, p. 30-45.
- L'impôt au Moyen Âge. L'impôt public et prélèvement seigneurial fin XIIe-début XVIe siècle*, vol. I, *Le droit d'imposer. Colloque tenu à Bercy les 14, 15 et 16 juin 2000*, sous la direction scientifique de Philippe Contamine, Jean Kerhervé et Albert Rigaudière, Paris, Ministère de l'économie, des finances et de l'industrie, Comité pour l'histoire économique et financière de la France, 2002.
- La fiscalità nell'economia europea secc. XIII-XVIII. Atti della "Trentanovesima Settimana di Studi" 22-26 aprile 2007*, a cura di Simonetta Cavaciocchi, Firenze, Firenze University Press, 2008.
- La moneta nell'economia europea. Secoli XIII-XVIII*, a cura di Vera Barbagli Bagnoli, Firenze, Le Monnier, 1981.
- Langer, Lawrence N., *Muscovite Taxation and the Problem of Mongol Rule in Rus'*, în „*Russian History*”, vol. XXXIV, nr. 1-4, 2007, p. 101-129.
- Lazăr, Mihai, *Aspecte ale fiscalității din Țara Moldovei în epoca ștefaniană*, în CC, nr. 10, 2004, p. 63-68.
- Lazăr, Mihai, *Contribuții la cunoașterea fiscalității în Moldova în secolul al XVIII-lea: văcăritul, cunița, alămul și cornăritul*, în „*Suceava. Anuarul Muzeului Județean*”, vol. VI-VII, 1979-1980, p. 151-155.
- Lazăr, Mihai, *Date și sublinieri noi cu privire la sulgiu și ialoviță în Moldova în secolele XVI-XVIII*, în „*Hierasus*”, vol. II, 1979, p. 131-140.
- Lazăr, Mihai, *Două obligații fiscale din Moldova medievală*, în „*Hierasus*”, vol. VII-VIII, 1989, p. 371-379.
- Lazăr, Mihai, *Gorștina (desetina) de porci în Moldova în secolele XV-XVIII*, în „*Suceava. Anuarul Muzeului Județean*”, vol. X, 1983, p. 455-470.
- Lazăr, Mihai, *Gorștina de oi în Moldova în secolele XV-XVIII*, în „*Suceava. Anuarul Muzeului Județean*”, vol. VIII, 1981, p. 243-255.
- Lazăr, Mihai, *Importanța izvoarelor statistice pentru cunoașterea realităților fiscale din Moldova medievală*, în „*Glasul Bucovinei*”, vol. X, nr. 1-2, 2003, p. 78-96.
- Lazăr, Mihai, *Obligații fiscale moldovenești mai puțin cunoscute*, în „*Suceava. Anuarul Muzeului Național al Bucovinei*”, vol. XXI, 1994, p. 581-587.
- Lazăr, Mihai, *Realități fiscale din Țara Moldovei. Dări de cotitate în sfera economiei păstorești (secolul al XV-lea - mijlocul secolului al XVIII-lea)*, Iași, Editura Junimea, 2000.
- Lazea, Emil, *Apicultura în Transilvania în secolele XI-XIV*, în RI, vol. 32, nr. 3, 1979, p. 481-503.
- Le Goff, Jacques, *Must We Divide History Into Periods?*, translated by M. B. DeBevoise, New York, Columbia University Press, 2015.
- Le Mené, Michel, *Fiscalité d'État et solidarités villageoises*, în vol. *Commerce, finances et société (XIe-XVIe siècle)*. *Recueil de travaux d'histoire médiévale offert à Monsieur le*

- Professeur Henri Dubois, éd. Philippe Contamine, Thierry Dutour, Bertrand Schnerb, Paris, Presses de l'Université de Paris Sorbonne, 1993, p. 287-297.
- Lefter, Lucian-Valeriu, *Răzeși și legende. Imagine și document*, în vol. *Putna, ctitorii ei și lumea lor*, vol. îngrijit de Ovidiu Cristea, București, Editura Magic Print, 2011, p. 107-122.
- Lemonde, Anne, *Taille réelle et taille personnelle à la fin du Moyen Âge. Une mise au point*, în vol. *Cultures fiscales en Occident du Xe au XVIIe siècle. Études offertes à Denis Menjot*, sous la direction de Florent Garnier, Armand Jamme, Anne Lemonde, Pere Verdés Pijuan, Toulouse, Presses universitaires du Midi, 2019, p. 279-292.
- Lepszy, Leonard, *Przemysł złotniczy w Polsce*, Kraków, Miejskie Muzeum Przemysłowe, 1933.
- Les communautés rurales*, 6e partie, *Europe orientale*, Paris, Dessain et Tolra, 1986.
- Les villages dans l'Empire byzantin, IVe-XVe siècle*, édité par Jacques Lefort, Cécile Morrisson et Jean-Pierre Sodini, Paris, Lethielleux, 2005.
- Lonchay, Henri, *De l'importance de l'étude des monnaies de compte*, în vol. *Congrès International de Numismatique et d'Art de la médaille contemporaine, tenu à Bruxelles les 26, 27, 28 et 29 juin 1910*, Bruxelles, J. Goemaere imp. du Roi éditeur, 1910, p. 89-94.
- Longinescu, George D., *Feria*, în „Balcania”, vol. II-III, 1939-1940, p. 199-318.
- Lungu, Vasile, *Ținuturile Moldovei până la 1711 și administrarea lor*, în CI, vol. XVII, 1943, p. 211-250.
- Lungu, Vasile, *Ținuturile moldovenești până la 1711*, în CI, vol. IV, fasc. 2, 1928, p. 97-109.
- Macovei, Adrian, *Organizarea administrativ-teritorială a Moldovei între 1832 și 1862 (I)*, în AIIAI, vol. XIX, 1982, p. 359-374.
- Maćzak, Antoni, *Money, Prices, and Power in Poland, 16th-17th Centuries. A Comparative Approach*, Abingdon, Ashgate Publishing, 1995.
- Maleon, Bogdan-Petru, *Averea Mănăstirii Probota până în vremea lui Petru Rareș. Valoare economică și semnificații simbolice*, în AP, vol. X, nr. 1, 2014, p. 73-98.
- Maleon, Bogdan-Petru, *Clerul de mir din Moldova secolelor XIV-XVI*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2007.
- Maleon, Bogdan-Petru, *O dimensiune puțin explorată a vieții monahale moldovenești în Evul Mediu. Producția și schimbul de bunuri*, în AȘUI, vol. LX, 2014, p. 137-149.
- Maleon, Bogdan-Petru, *Statutul fiscal al clerului de mir în Moldova medievală*, în vol. *Confesiune și cultură în Evul Mediu. In honorem Ion Toderascu*, studii reunite de Bogdan-Petru Maleon și Alexandru-Florin Platon, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2004, p. 145-160.
- Małłek, Janusz, *Polityka celna Prus Królewskich i Prus Książęcych w latach 1525-1548*, în „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, vol. 3, 1978, p. 347-357.
- Manolescu, Radu, *Comerțul și transportul produselor economiei agrare la Dunărea de Jos și pe Marea Neagră în secolele XIII-XV*, în RI, vol. I, nr. 6, 1990, p. 545-570.
- Manolescu, Radu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (secolele XIV-XVI)*, București, Editura Științifică, 1965.

- Marcu, Liviu P., *Formes de redistribution traditionnelles des terres dans les communautés rurales roumaines*, în „Ethnologie française”, vol. XVII, nr. 2-3, 1987, p. 258-267.
- Marcu, Liviu P., *Le cycle de vie et le statut personnel dans les communautés villageoises roumaines*, în „Recherches sur l’histoire des institutions et du droit”, vol. XVII, 2004, p. 51-63.
- Marin, I. D., *Contribuții la studierea curților domnești din Moldova*, în SAI, vol. IX, 1967, p. 25-41.
- Martin, Janet, *The Land of Darkness and the Golden Horde. The Fur Trade under the Mongols XIIIth-XIVth Centuries*, în CMRS, vol. XIX, nr. 4, 1978, p. 401-421.
- Maxim, Mihai, *Considérations sur la circulation monétaire dans les Pays roumains et l’Empire ottoman dans la seconde moitié du XVIe siècle*, în RÉSEE, vol. XIII, nr. 3, 1975, p. 407-415.
- Maxim, Mihai, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în ultimul sfert al veacului XVI*, în SMIM, vol. XII, 1994, p. 4-28.
- Maxim, Mihai, *Haraciul moldovenesc în opera lui D. Cantemir*, în AUBI, vol. XXIII, 1974, p. 69-78.
- Maxim, Mihai, *L’Empire ottoman au Nord du Danube et l’autonomie des Principautés Roumaines au XVIe siècle. Études et documents*, Istanbul, Les Éditions Isis, 1999.
- Maxim, Mihai, *O istorie a relațiilor româno-otomane, cu documente noi din arhivele turcești*, vol. I, *Perioada clasică (1400-1600)*, Brăila, Editura Istros, 2012; vol. II, *De la Mihai Viteazul la fanarioți (1601-1711/1716)*, Brăila, Editura Istros, 2013.
- Maxim, Mihai, *Obligațiile militare, în muncă și de transport ale Moldovei și Țării Românești față de Poartă în a doua jumătate a veacului XVI*, în AUBI, vol. XXVIII, 1979, p. 99-109.
- Maxim, Mihai, *Recherches sur les circonstances de la majoration du kharadj de la Moldavie entre les années 1538-1574*, în BAIESEE, vol. X, nr. 2, 1972, p. 233-261.
- Maxim, Mihai, *Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în RI, tom. 32, nr. 9, 1979, p. 1731-1765.
- Maxim, Mihai, *Romano-Ottomanica. Essays and Documents from the Turkish Archives*, Istanbul, The Isis Press, 2001.
- Maxim, Mihai, *Tributul românesc la Înalta Poartă: predare, destinație. Noi documente turcești din secolul al XVI-lea*, în vol. *Miscellanea in Honorem Radu Manolescu Emerito*, ed. Zoe Petre, Stelian Brezeanu, București, Editura Universității București, 1996, p. 144-156.
- Mării, Ion, [Notă de lectură], în „Cercetări de Lingvistică”, vol. XII, nr. 1, 1967, p. 147.
- Mândrescu, Simeon C., *Elemente ungurești în limba română*, București, Tipografia curții regale, 1892.
- Mehmet, Mustafa A., *Un document turc concernant le kharatch de la Moldavie et de la Valachie aux XVe-XVe siècles*, în RESEE, vol. V, nr. 1-2, 1967, p. 265-275.
- Mené, Michel Le, *Villes et campagnes de l’ouest au Moyen Âge*, Nantes, Ouest Éditions, 2001.
- Mihordea, Vasile, *Maîtres du sol et paysans dans les principautés roumaines au XVIIIe siècle*, Bucarest, Éditions de l’Académie, 1971.

- Mihordea, Vasile, *Obligațiile locuitorilor dependenți, rumânii și vecinii, față de vistierie*, în RI, vol. XXV, nr. 1, 1972, p. 61-80.
- Mihordea, Vasile, *Relațiile agrare din secolul al XVIII-lea în Moldova*, București, Editura Academiei, 1968.
- Mihordea, Vasile, *Văcăritul, dare temporară*, în RI, tom 21, nr. 3, 1968, p. 449-467.
- Mihordea, Vasile, *Vinăriciul domnesc și vădrăritul*, în RI, tom. 22, nr. 6, 1969, p. 1077-1101.
- Mikołajczyk, Andrzej, *Einführung in die neuzeitliche Münzgeschichte Polens*, Łódź, Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne, 1988.
- Mikołajczyk, Andrzej, *Polish Coins in the Monetary Circulation of Europe in the 16th and 17th Centuries*, în vol. *Proceedings of the 10th International Congress of Numismatics, London, September 1986*, edited by I. A. Carradice, Londron, International Association of Professional Numismatists, 1986, p. 563-568.
- Mikołajczyk, Andrzej, *Polish-Ottoman Monetary Relations in the Light of Numismatic Evidence (16th to 18th Century)*, în „Wiadomości Numismatyczne”, vol. XXIX, nr. 1-2, 1985, p. 87-100.
- Minea, Ilie, *Despre ferăia din așezământul lui Miron vodă Barnovschi*, în CI, vol. X-XII, nr. 2, 1934-1936, p. 206-207.
- Mioc, Damaschin, *La répartition des charges fiscales et le poids de la fiscalité sur les différents groupes sociaux et économiques à la fin du XVIIe siècle en Valachie*, în vol. *L'impôt dans le cadre de la ville et de l'État. Colloque international de Spa, 6-9 septembre 1964. Actes*, Bruxelles, Pro Civitate, 1966, p. 296-316.
- Mioc, Damaschin, *Originea și funcțiile birului în Țara Românească până la sfârșitul secolului al XV-lea*, în vol. *Studii și referate privind istoria României*, part. I, București, Editura Academiei, 1954, p. 641-662.
- Mioc, Damaschin; Haralambie Chircă, Ștefan Ștefănescu, *L'Évolution de la rente féodale en Valachie et en Moldavie du XIVe au XVIIIe siècle*, în vol. *Nouvelles Études d'Histoire publiées à l'occasion du XIe Congrès des Sciences Historiques à Stockholm, 1960*, vol. II, Bucarest, Éditions de l'Académie, 1960, p. 221-252.
- Mirea, Andrei, *Bilan et perspectives sur le négoce de céréales entre les pays roumains et les comptoirs génois en mer Noire durant le XVe siècle*, text dactilografiat în limba franceză, 29 p.
- Mirea, Andrei, *Du tribut à l'impôt. Un héritage de l'époque mongole dans le système fiscal de la Moldavie médiévale*, în SMIM, vol. XLII, 2024, p. 173-192.
- Mirea, Andrei, *Gestiune comunitară și solidaritate fiscală în Moldova premodernă*, în AIIGBC, vol. LXIII, supl. nr. 1, 2024, p. 85-104.
- Mirea, Andrei, *Grands et petits boyards. Notes sur la noblesse moldave du XVe siècle*, în HY, vol. XX, 2023, p. 15-41.
- Mirea, Andrei, *La naissance de la chancellerie voïévodale en Moldavie (XIVe-XVe siècles)*, în vol. *Partager des savoirs au Moyen Âge. In memoriam Luminița Ciuchindel. Actes du Colloque international organisé par Le Centre d'Études Médiévales à l'Université de Bucarest, les 10-11 novembre 2023*, sous la direction de Luminița Diaconu, București, Editura Pro Universitaria, 2025, p. 236-274.

- Mirea, Andrei, *Le commerce pontique au XVe siècle vu à travers les marchandises d'outre-mer véhiculées en Moldavie*, în EB, vol. LX, nr. 3, 2024, p. 687-739.
- Mirea, Andrei, *Metode de estimare a presiunii fiscale în Moldova (secolele XVI-XVII)*, comunicare susținută la data de 30 octombrie 2025, în cadrul Conferinței Științifice a Doctoranzilor, ediția a III-a, 30-31 octombrie 2025, manifestare științifică organizată de Școala Doctorală de Istorie și Arheologie din cadrul SCOSAAR, Academia Română.
- Mirea, Andrei, *Moldavia and Caffa during the Fifteenth Century. New Sources and Interpretations*, în RI, vol. XXXII, nr. 4-6, 2021, p. 267-297.
- Mirea, Andrei, *Moldova medievală fără feudalism* (teză de disertație), Facultatea de Istorie, Universitatea din București, 2022, text dactilografiat.
- Mirea, Andrei, *Monastic Estate Management Practices in Late Medieval Moldavia. The Case of the Galata Monastery*, text dactilografiat în limba engleză, 42 p.
- Mirea, Andrei, *Monnaie et commerce en Roumanie génoise d'après une minute notariale inédite*, în „Atti della Società Ligure di Storia Patria”, n.s., vol. LXIV, 2024, p. 45-100.
- Mirea, Andrei, *Monnaie métallique et monnaie de compte en Moldavie (XIVe-XVe siècles)*, text dactilografiat în limba franceză, în „Revue numismatique”, vol. 183, 2026 (sub tipar).
- Mirea, Andrei, *Nouveaux témoignages sur les affaires des marchands génois en mer Noire au XVe siècle*, în RI, vol. XXXVI, nr. 1-3, 2025, p. 57-92.
- Mirea, Andrei, *Sous les armes au Moyen Âge tardif en Europe centrale et orientale. Le cas de la campagne ottomane de 1476*, în RI, vol. XXXIV, nr. 4-6, 2023, p. 323-351.
- Mirea, Andrei, *Supplying the Army of Mehmed the Conqueror. A Comparison between the Asian Campaign of 1473 and the Moldavian Campaign of 1476*, în RI, vol. XXXIII, nr. 4-6, 2022, p. 278-293.
- Mirea, Andrei, *Tarife vamale și venituri din vămi în Moldova (veacurile XV-XVII)*, în AIIGBC, vol. LXIV, supl. nr. 1, 2025, p. 131-153.
- Mirea, Andrei, *The Emissary of Stephen the Great in Caffa (December 1459-January 1460)*, în AP, 2024, sub tipar.
- Mirea, Andrei, *Un logothète de Podolie à la cour voïévodale moldave dans la première moitié du XVe siècle*, în RES, vol. XCV, nr. 3, 2024, p. 289-300.
- Mîrza, Mihai, *Surse pentru cercetarea istoriei economice. O samă a „bucatelor” vistiernicului Toader Palade, din anii 1748-1751*, în vol. *Avere, prestigiu și cultură materială în surse patrimoniale. Inventare de averi din secolele XVI-XIX*, ed. Dan Dumitru Iacob, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2015, p. 203-252.
- Moačanin, Nenad, *The Poll-Tax and Population in the Ottoman Balkans*, în vol. *Frontiers of Ottoman Studies: State, Province, and the West*, vol. I, edited by Colin Imber and Keiko Kiyotaki, London-New York, I. B. Tauris, 2005, p. 77-89.
- Moačanin, Nenad, *Town and Country on the Middle Danube, 1526-1690*, Brill, Leiden, 2006.
- Moisil, Constantin, *Contribuții la istoria cuvântului „ban”*, în BSNR, vol. XV, nr. 33-34, 1920, p. 27-34.

- Moisil, Constantin, *O monedă curioasă: costanda*, în CNA, vol. XIX, nr. 133-134, 1945, p. 8-14; vol. XIX, nr. 135-136, 1945, p. 56-59.
- Moldovanu, Dragoș, *Repere ale evoluției administrativ-teritoriale*, în vol. *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, vol. I, part. I, *Repertoriul istoric al unităților administrativ-teritoriale (1772-1988)*, București, Editura Academiei Române, 1991, p. XI-XIV.
- Morrisson, Cécile, *Coin Usage and Exchange Rates in Badoer's „Libro dei Conti”*, în „Dumbarton Oaks Papers”, vol. 55, 2001, p. 217-245.
- Morsel, Joseph, *Les logiques communautaires entre logiques spatiales et logiques catégorielles (XIIe-XVe siècles)*, în „Bulletin du centre d'études médiévales d'Auxerre”, hors-série, nr. 2, 2008, p. 1-22.
- Mototolescu, Dumitru, *Herâe*, în RA, vol. I, nr. 1, 1924, p. 109-115.
- Mototolescu, Dumitru, *Herâie, eine alt-rumänische Rechtsinstitution*, Druck der Deutschen Agrar. Druckerei Prag-Weinberge, 1928.
- Mouthon, Fabrice, *Les communautés rurales en Europe au Moyen Âge. Une autre histoire politique du Moyen Âge*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2014.
- Murariu, Ioan, *Ținutul Bacău în secolele XV-XIX*, în „Carpica”, vol. XVI, 1984, p. 133-137; vol. XVII, 1985, p. 109-122.
- Murgescu, Bogdan, *Circulația monetară în Țările Române în secolul al XVI-lea*, București, Editura Enciclopedică, 1996.
- Murgescu, Bogdan, *Impactul conjuncturii europene asupra comerțului românesc în a doua jumătate a secolului al XVII-lea* (I), în RI, vol. 41, nr. 5, 1988, p. 514-525, și (II), în RI, vol. 41, nr. 6, 1988, p. 587-596.
- Murgescu, Bogdan, *Istorie românească-istorie universală (600-1800)*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Teora, 1999.
- Murgescu, Bogdan, *O alternativă la periodizarea tradițională: epoca modernă timpurie*, în SAI, vol. LXVI, 2001, p. 5-18.
- Murgescu, Bogdan, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, Iași, Polirom, 2010.
- Murgescu, Bogdan, *Țările Române între Imperiul Otoman și Europa Creștină*, București, Polirom, 2012.
- Nelson, Janet L., *Dispute settlement in Carolingian West Francia*, în vol. *The Settlement of Disputes in Early Medieval Europe*, edited by Wendy Davies, Paul Fouracre, Cambridge, Cambridge University Press, 1986, p. 45-64.
- Nicolae, Eugen, *Așa-zisul ort al lui Despot-Vodă și zloții tătărești*, în SCN, s.n., vol. IV, 2013, p. 185-190.
- Nicolau, Vasile C., *Priviri asupra vechei organizări administrative a Moldovei*, Bârlad, Tipografia și Legătoria de Cărți „Const. D. Lupașcu”, 1913.
- Nistor, Ion, *Das moldauische Zollwesen im 15. und 16. Jahrhundert*, în „Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich”, vol. XXXVI, 1912, p. 235-282.
- Nógrády, Árpád, *Seigniorial Dues and Taxation Principles in Late Medieval Hungary*, în vol. *The Economy of Medieval Hungary*, edited by József Laszlovszky, Balázs Nagy, Péter Szabó, and András Vadas, Leiden, Brill, 2018, p. 265-278.

- North, Douglass C.; John Joseph Wallis, Barry R. Weingast, *Violence and Social Orders. A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History*, New York, Cambridge University Press, 2009.
- Nussbächer, Gernot, *Un document privind comerțul Brașovului cu Moldova la sfârșitul secolului al XV-lea* (III), în AIIAI, vol. XXIII, nr. 1, 1986, p. 325-342.
- Oberländer-Târnoveanu, Ernest, „Tartarian Zlots”. *A Golden Horde Legacy in the Monetary Terminology and Practice of Mediaeval Moldavia and its neighbouring Countries*, în RRH, vol. XXX, nr. 3-4, 1991, p. 189-220.
- Oberländer-Târnoveanu, Ernest, *Emisiunile monetare bătute pe teritoriul Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare (1457-1504). O analiză critică*, în „Cercetări Numismatice”, vol. IX-XI, 2003-2005, p. 299-388.
- Oberländer-Târnoveanu, Ernest, *Moldavian Merchants and Commerce in Constantinople in the 15th Century in the Book of Accounts of Giacomo Badoer*, în vol. Emilian Popescu, Octavian Iliescu, Tudor Teoteoi (ed.), *Études byzantines et post-byzantines*, vol. II, Bucarest, Editura Academiei Române, 1991, p. 165-180.
- Oberländer-Târnoveanu, Ernest, *Zlotul „românesc” sau „moldovenesc”. O monedă de calcul de tradiție bizantino-balcanică din Moldova secolelor XV-XVI*, în CN, vol. VIII, 2002, p. 223-246.
- Oguy, Alexander, *Lwowski szlak handlowy i intensyfikacja obiegu monetarnego na północnej Bukowinie w XIV-XVI w.*, în „Przegląd Historyczny”, vol. CI, nr. 4, 2010, p. 585-609.
- Olar, Ovidiu, *Corruption and Anticorruption in the Romanian Principalities. Rules of Governance, Exceptions and Networks, Seventeenth to the Nineteenth Century*, în vol. *Anticorruption in History. From Antiquity to the Modern Era*, edited by Ronald Kroeze, André Vitória, Guy Geltner, Oxford, Oxford University Press, 2018, p. 225-238 (pentru textul propriu-zis), 366-371 (pentru notele de subsol).
- Olar, Ovidiu, *Corupția și anticorupția în Principatele române. Reguli de guvernare, excepții și rețele din secolul al XVII-lea până în secolul al XIX-lea*, în RI, vol. XXXIV, 2023, nr. 4-6, p. 293-311 (traducerea este realizată de Valentina Dimulescu).
- Olteanu, Ștefan, *Meșteșugurile din Moldova în secolul al XVII-lea*, în SMIM, vol. III, 1959, p. 101-232.
- Olteanu, Ștefan, *Un aspect al producției meșteșugărești în orașele din Moldova în secolul al XVII-lea (prelucrarea pieilor)*, în RI, vol. X, nr. 3, 1957, p. 87-111.
- Olteanu, Ștefan; Constantin Șerban, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în Evul Mediu*, București, Editura Academiei, 1969.
- Ostrogorsky, Georg, *La commune rurale byzantine*, în „Byzantion”, vol. 32, nr. 1, 1962, p. 139-166.
- Pach, Zsigmond Pál, *Das Problem der „dérogeance” und der „noblesse commerçante” im XVI-XVIII. Jahrhunderte*, în vol. *XIIe Congrès International des Sciences Historiques*, Vienne, 29 aout-5 septembre 1965, vol. V, Actes, Vienne, Ferdinand Berger & Söhne, 1965, p. 171-173.
- Pakucs, Mária, „Și nici vămile nu mai sunt cum au fost, ci ați mărit și vămile...”. *Matia Corvin și reforma sa din 1467*, în SMIM, vol. XXII, 2004, p. 217-220.

- Pamfile, Tudor, *Industria casnică la români. Trecutul și starea ei de astăzi. Contribuțiuni de artă și tehnică populară*, București, Socec, 1910.
- Pamuk, Şevket, *A Monetary History of the Ottoman Empire*, Cambridge, Cambridge University Press, 2000.
- Panaite, Viorel, *Război, pace și comerț în Islam. Țările române și dreptul otoman al popoarelor*, ediția a II-a, Iași, Polirom, 2013.
- Panaiteescu, Petre P., *Cercetări asupra organizației armatei moldovene în Evul Mediu*, în AP, vol. II, nr. 1-2, 2006, p. 153-166.
- Panaiteescu, Petre P., *Contribuții la istoria lui Ștefan cel Mare*, în AARMSI, seria III, tom. XV, 1934, p. 61-81.
- Panaiteescu, Petre P., *Dreptul de strămutare al țăranilor în Țările Române până la mijlocul secolului al XVII-lea*, în SMIM, vol. I, 1956, p. 63-120.
- Panaiteescu, Petre P., *Interpretări românești. Studii de istorie economică și socială*, ediția a II-a, postfață, note și comentarii de Ștefan S. Gorovei și Maria Magdalena Székely, București, Editura Enciclopedică, 1994.
- Panaiteescu, Petre P., *Mircea cel Bătrân*, București, Tip. Bucovina, 1944.
- Panaiteescu, Petre P., *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orânduirea feudală*, București, Editura Academiei, 1964.
- Panaiteescu, Petre P., *Petru Rareș și Moscova*, extras din vol. *În memoria lui Vasile Pârvan*, București, Asociația Academică „Vasile Pârvan” a Foștilor Membri ai Școalei Române din Roma, 1934.
- Panaiteescu, Petre P., *Pripășari și osluhari*, în SAI, vol. II, 1957, p. 57-66.
- Panaiteescu, Petre P., *Tezaurul domnesc. Contribuție la studiul finanțelor feudale în Țara Românească și în Moldova*, în RI, vol. XIV, nr. 1, 1961, p. 49-85.
- Papacostea, Șerban, *Comerț și orașe în politica lui Ștefan cel Mare*, în HU, vol. XII, nr. 1-2, 2004, p. 3-8.
- Papacostea, Șerban, *Din nou cu privire la demografia Țării Românești în secolul XV*, în RI, vol. XXXVII, nr. 6, 1984, p. 577-581.
- Papacostea, Șerban, *Începuturile politicii comerciale a Țării Românești și Moldovei (secolele XIV-XV). Drum și stat*, în vol. *Geneza statului în Evul Mediu românesc. Studii critice*, ediție adăugită, București, Corint, 1999, p. 163-220.
- Papacostea, Șerban, *La mer Noire : carrefour des grandes routes intercontinentales, 1204-1453*, București, Institutul Cultural Român, 2006.
- Papacostea, Șerban, *La Moldavie, État tributaire de l'Empire Ottoman au XVe siècle. Le cadre international des rapports établis en 1455-1456*, în RRH, vol. XIII, nr. 3, 1974, p. 445-461.
- Papacostea, Șerban, *Populație și fiscalitate în Țara Românească în secolul al XV-lea: un nou izvor*, în RI, vol. XXXIII, nr. 9, 1980, p. 1779-1786.
- Papacostea, Șerban, *Trade Routes and State-Building. The Early Commercial Policy of Medieval Wallachia and Moldavia* (translated by Marian Coman), în RI, vol. XXIX, nr. 5-6, 2018, p. 417-473.
- Paraschiv, Mihaela, *Documentele latine de cancelarie din Moldova (secolele XIV-XVIII). Studiu lingvistic și stilistic*, Iași, Junimea, 2004.
- Pascu, Ștefan, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1971.

- Păltănea, Paul, *Informații privind comerțul orașului Galați în secolul al XVII-lea*, în AIIAI, vol. IX, 1972, p. 145-157.
- Pântea, Virgil, *Impozite, taxe și amenzi moldovenești până la 1504 (I)*, în CI, vol. X-XII, nr. 2, 1934-1936, p. 216-224.
- Pântea, Virgil, *Impozite, taxe și amenzi moldovenești până la 1504 (II)*, în CI, vol. XIII-XVI, nr. 1-2, 1940, p. 133-167.
- Pelc, Julian, *Ceny w Krakowie w latach 1369-1600*, Lwów, Kasa J. Manowskiego, 1935.
- Pienaru, Nagy, *Românii și tătarii. Relațiile Țării Românești cu Hoarda de Aur în vremea lui Mircea cel Bătrân*, în vol. Ovidiu Cristea, Gheorghe Lazăr (coord.), *Vocația istoriei. Prinos profesorului Șerban Papacostea*, Brăila, Editura Istros, 2008, p. 297-330.
- Pilat, Liviu, *Iașii și drumul comercial moldovenesc*, în vol. Florin Curta, Bogdan Petru Maleon (coord.), *The Steppe Lands and the World Beyond Them. Studies in Honor of Victor Spinei on his 70th Birthday*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2013, p. 563-568.
- Pippidi, Andrei, „Șoimii împărătești”. *Un aspect al obligațiilor Țărilor Române față de Poartă*, în SMIM, vol. XIV, 1996, p. 5-17.
- Pippidi, Andrei, *Criza politică din Moldova anilor 1547-1564. O mărturie neașteptată*, în RI, vol. XVI, nr. 1-2, 2005, p. 153-168.
- Pînzar, Alexandru, *Accesibilitate și centralitate. Târgurile Moldovei în rețeaua internă de drumuri mari de comerț din veacul al XV-lea*, în AP, vol. XII, nr. 1, 2016, p. 287-306.
- Polekhov, Sergey V., *Gramota knjazja Fëdora Koriatoviča 1391 g. i Podol'skaja dan' «v Tatyry»*, în „Arhivaryus”, vol. XVII, 2019, p. 97-107.
- Popa-Gorjanu, Cosmin, *Corupția și anticorupția medievală în istoriografia recentă*, în „Annales Universitatis Apulensis. Series Historica”, vol. 20, nr. 1, 2016, p. 13-40.
- Popescu, Anca, *Regim vamal și dominație politică: Chilia și Cetatea Albă în secolul al XV-lea*, în RI, vol. XV, nr. 1-2, 2004, p. 207-214.
- Popovici, Teodora, *Acte domnești din secolul al XV-lea în dublă versiune (latină și slavonă)*, în „Buletinul Cercurilor Științifice Studentești”, vol. 29, nr. 1, 2023, p. 61-78.
- Prodan, David, *Ce era tretina în Transilvania?*, în vol. *Omagiu lui Ioan Lupaș la împlinirea vârstei de 60 de ani*, București, Imprimeria Națională, 1943, p. 728-742.
- Prodan, David, *Despre „iliș” în Transilvania*, în AIINC, vol. VIII, 1939-1942, p. 361-373.
- Prodan, David, *Iobăgia în Transilvania secolului al XVI-lea*, vol. I-II, București, Editura Academiei, 1967-1968.
- Pungă, Gheorghe, *O scutărie domnească din vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, în AȘUI, serie nouă, secțiunea a III-a, Istorie, tom. XXX, 1984, p. 43-49.
- Pungă, Gheorghe, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1994.
- Rady, Martyn, *Fiscal and Military Developments in Hungary During the Jagello Period*, în „Chronica. Annual of the Institute of History, University of Szeged”, vol. IX-X, 2009-2010, p. 86-99.

- Rădvan, Laurențiu, *Orașele din Țările Române în Evul Mediu (sfârșitul secolului al XIII-lea - începutul secolului al XVI-lea)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2011.
- Rășcanu, V.; Gh. Gh. Năstase, St. Bârsan, Gh. Băileanu, *Istoricul spitalului orășenesc clinic de adulți din Iași în cadrul evolutiv al fostelor așezăminte Sf. Spiridon*, vol. I, București, Editura Medicală, 1956.
- Regleanu, Mihai, *Un document necunoscut cu privire la văcărit*, în RA, vol. IX, nr. 2, 1966, p. 318-320.
- Reteganul, Gh., *Căianul-Mic, un sat de voștinari și strângătoare de lână din Munții Someșului*, în vol. *60 sate românești cercetate de echipele studențești în vara 1938*, vol. V, *Contribuții la tipologia satelor românești. Sate cu ocupații anexe*, coord. Anton Golopenția, D. C. Georgescu, București, Institutul de Științe Sociale al României, 1942, p. 22-64.
- Reynolds, Susan, *Assembly Government and Assembly Law*, în Janet Loughland Nelson, Susan Reynolds, Susan M. Johns (eds.), *Gender and historiography. Studies in the Earlier Middle Ages in Honour of Pauline Stafford*, London, Institute of Historical Research, 2012, p. 191-199.
- Reynolds, Susan, *Government and community*, în vol. David Luscombe, and Jonathan Riley-Smith (eds.), *The New Cambridge Medieval History*, vol. IV, part I (c. 1024-c. 1198), New York, Cambridge University Press, 2004, p. 86-112.
- Reynolds, Susan, *Law and Communities in Western Christendom, c. 900-1140*, în „The American Journal of Legal History”, vol. 25, nr. 3, 1981, p. 205-224.
- Reynolds, Susan, *Medieval Law*, în vol. *The Medieval World*, eds. Peter Linehan, Janet L. Nelson, New York, Routledge, 2001, p. 485-502.
- Reynolds, Susan, *Rationality and Collective Judgement in the Law of Western Europe before the Twelfth Century*, în „Quaestiones Medii Aevi Novae”, vol. V, 2000, p. 3-19.
- Reynolds, Susan, *Secular Power and Authority in the Middle Ages*, în vol. Huw Pryce, and John Watts (eds.), *Power and Identity in the Middle Ages. Essays in Memory of Rees Davies*, Oxford, Oxford University Press, 2007, p. 11-22.
- Reynolds, Susan, *The Emergence of Professional Law in the Long Twelfth Century*, în „Law and History Review”, vol. 21, nr. 2, 2003, p. 347-366.
- Reynolds, Susan, *The Historiography of the Medieval State*, în vol. M. Bentley (ed.), *Companion to Historiography*, London-New York, Routledge, 1997, p. 117-138.
- Reynolds, Susan, *Trust in Medieval Society and Politics*, în vol. eadem, *The Middle Ages without Feudalism. Essays in Criticism and Comparison on the Medieval West*, London-New York, Routledge, 2012, p. 1-15 (nr. XIII).
- Rezachevici, Constantin, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova*, vol. I (secolele XIV-XVI), București, Editura Enciclopedică, 2001.
- Rigaudière, Albert (dir.), *De l'estime au cadastre en Europe. Le Moyen Âge*, Paris, Institut de la gestion publique et du développement économique, 2006.
- Roman, Louis, *Evidențele demo-fiscale din Țările Române (sec. XIII-XV) în context european*, în RA, vol. LI, nr. 3, 1989, p. 270-277.

- Roman, Louis, *Statistiques fiscales et statistiques démographiques, ou les fausses apparences (les Pays roumains et autres régions européennes aux XVe-XIXe siècles)*, în „Annales de démographie historique”, 1985, p. 245-280.
- Rosetti, Radu, *Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova*, vol. I, *De la origini până la 1834*, București, Editura Librăriei Socec, 1907.
- Rostás, Zoltán, *Necunoscutul Henri H. Stahl. Avertisment la 120 de ani de la naștere*, comunicare ținută în cadrul Conferinței naționale „Comunismul Românesc”, ediția a X-a, 25 noiembrie 2021.
- Rotman-Bulgaru, Cristina, *Relațiile Moldovei cu Imperiul Otoman la începutul secolului al XVII-lea*, în RI, tom. 29, nr. 5, 1976, p. 677-696.
- Roublev, Michel, *Le tribut aux Mongols d'après les testaments et accords des princes russes*, în CMRS, vol. VII, nr. 4, 1966, p. 487-530.
- Roublev, Michel, *The Periodicity of the Mongol Tribute as Paid by the Russian Princes during the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, în vol. Mathias Bernath, Horst Jablonowski, Werner Philipp (eds.), *Forschungen zur Osteuropäischen Geschichte*, vol. XV, Berlin-Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1970, p. 7-13.
- Russell, Angus, „Выведесть свобода два мужа или мытника”. *Typologies of Trading Taxation in Pre-Mongol Rus'*, în „Ruthenica”, vol. XVII, 2022, p. 37-49.
- Russo, Demostene, *Studii istorice greco-române. Opere postume*, vol. I, publicate sub îngrijirea lui Constantin C. Giurescu, de Ariadna Camariano și Nestor Camariano, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1939.
- Rusu, Adrian Andrei, *Ștefan cel Mare și moldovenii din vremea sa*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2022.
- Rusu, Adrian Andrei, *Ștefan cel Mare și Transilvania. Un inventar critic, date nevalorificate și interpretări noi*, în AP, vol. I, nr. 2, 2005, p. 91-122.
- Ruzas, Vincas, *Coins of the Grand Duchy of Lithuania at the Money Museum of the Bank of Lithuania*, Vilnius, Lietuvos bankas, 2015.
- Sacerdoțeanu, Aurelian, „Procelnicul”. *O instituție medievală românească. Din istoria relațiilor româno-turcice*, în AUBI, vol. XV, 1966, p. 49-58.
- Sava, Aurel V., *Târguri, ocoale domnești și vornici în Moldova*, în „Buletin Științific. Secțiunea de științe istorice, filosofice și economico-juridice”, vol. IV, nr. 1-2, 1952, p. 71-97.
- Sava, Igor, *Domeniul mănăstiresc în Țara Moldovei în a doua jumătate a secolului al XIV-lea - secolul al XVI-lea*, Chișinău, Pontos, 2012.
- Sava, Igor, *Practicile economice și exploatarea domeniului mănăstiresc în Țara Moldovei în secolele XV-XVI*, în „Danubius”, vol. XXXI, 2013, p. 31-58.
- Sânzianu, M., *Despre posadă*, în RIR, vol. IV, 1934, p. 306-309.
- Shtalenkov, Ilya, *Basic Types of Silver Payment Ingots in Eastern Europe of 9th-15th Centuries*, în „Wiadomości Numizmatyczne”, vol. LXIII, nr. 1-2, 2019, p. 151-163.
- Shtalenkov, Ilya, *Novye nahodki serebrjanyh platěžnyh slitkov-griven v Belarusi*, în vol. *The Russian Rouble. 700 years of the history. Proceedings of the International Conference, Velikiy Novgorod, April 25-27, 2016*, coord. P. G. Gajdukov, Velikiy Novgorod, Novgorodskij muzej-zapovednik, 2017, p. 49-59.

- Shtalenkov, Ilya, *O platežnyh slitkah grivnah, obrašavšihsja v Velikom knjažestve Litovskom s poslednej četverti 14 do konca 15 veka*, în vol. *Tarptautinė numizmatikos konferencija, skirta Lietuvos nacionalinio muziejaus 150-mečiui*, coord. Dalia Grimalauskaitė, Vilnius, Lietuvos nacionalinis muziejus, 2010, p. 181-194.
- Shtalenkov, Ilya, *Regional'nye varianty novgorodskih rublej i litovskie «trehgrannye» grivny*, în „Srednevekovaja numizmatika Vostočnoj Evropy”, vol. VII, 2018, p. 218-230.
- Sibechi, Gheorghe, *Contribuții la unele aspecte economice din ocoalele domnești ale Moldovei în secolele XV-XVIII*, în „Studii și comunicări. Publicația Muzeului Județean de Istorie și Etnografie Focșani”, vol. II, 1979, p. 45-59.
- Silverstein, Adam J., *Postal Systems in the Pre-Modern Islamic World*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007.
- Solcan, Șarolta, *Societatea românească din secolul al XVII-lea în izvoarele de expresie maghiară*, București, Editura Universității din București, 2000.
- Spasski, Iwan G., *Das russische Münzsystem. Ein historisch-numismatischer Abriß*, Berlin, Verlag für Verkehrswesen, 1983.
- Spinei, Victor, *Aspecte controversate ale contactelor românilor cu turanii în secolele X-XIII*, în „Arheologia Moldovei”, vol. XIX, 1996, p. 271-279.
- Spinei, Victor, *Marile migrații din estul și sud-estul Europei în secolele IX-XIII*, Iași, Institutul European, 1999.
- Spinei, Victor, *Terminologia politică a spațiului est-carpatic în perioada constituirii statului feudal de sine stătător*, în vol. *Stat, societate, națiune. Interpretări istorice*, vol. îngrijit de Nicolae Edroiu, Aurel Răduțiu, Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1982, p. 66-79.
- Spînu, Mihai; Gheorghe Bratiloveanu, *Zona etnografică Suceava*, București, Editura Sport-Turism, 1987.
- Spufford, Peter, *Money and its Use in Medieval Europe*, Cambridge, Cambridge University Press, 1988.
- Stahl, Henri H., *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. II, *Structura internă a satelor devălmașe libere*, ediția a doua, revăzută, ediție îngrijită de Paul H. Stahl, București, Cartea Românească, 1998.
- Stahl, Henri H., *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. III, *Procesul de aservire feudală a satelor devălmașe*, ediția a II-a, revăzută, studiu introductiv și ediție îngrijită de Paul H. Stahl, București, Cartea Românească, 1998.
- Stahl, Henri H., *Controverse de istorie socială românească*, București, Editura Științifică, 1969.
- Stahl, Henri H., *Les anciennes communautés villageoises roumaines. Asservissement et pénétration capitaliste*, Bucarest-Paris, Éditions de l'Académie-Éditions du CNRS, 1969.
- Stahl, Henri H., *Probleme confuze în istoria socială a României*, București, Editura Academiei Române, 1992.
- Stahl, Henri H., *Studii de sociologie istorică*, București, Editura Științifică, 1972.
- Stahl, Henri H., *Teorii și ipoteze privind sociologia orînduirii tributale*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980.

- Stahl, Henri H., *Traditional Romanian Village Communities. The Transition from the Communal to the Capitalist Mode of Production in the Danube Region*, trad. Daniel Chirot, Holley Coulter Chirot, Cambridge University Press-Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme, Cambridge-Paris, 1980.
- Stanislaw Hoszowski, *Les prix à Lwow (XVIe-XVIIe siècles)*, Paris, S.E.V.P.E.N., 1954.
- Stănică, Vitalie, *Prețurile din Țara Românească și Moldova între anii 1601-1626*, în RA, vol. XLVI, nr. 3, 1984, p. 282-289.
- Stoicescu, D., *Despre ferie*, în „Dreptul”, vol. XLV, nr. 8, 1916, p. 57-59.
- Stoicescu, Nicolae, *Cum măsurau strămoșii. Metrologia medievală pe teritoriul României*, București, Editura Științifică, 1971.
- Stoicescu, Nicolae, *Curteni și slujitori. Contribuții la istoria armatei române*, București, Editura Militară, 1968.
- Stoicescu, Nicolae, *Regimul fiscal al preoților în Țara Românească și Moldova până la Regulamentul Organic*, în BOR, vol. LXXXIX, nr. 3-4, 1971, p. 335-354.
- Stoicescu, Nicolae, *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)*, București, Editura Academiei, 1968.
- Stoicescu, Nicolae, *Treapădul și ciubotele în secolele XVI-XVIII*, în RI, vol. XXII, nr. 2, 1969, p. 281-288.
- Stoide, Constantin A., *Despre sulgiu și ialoviță*, în vol. *În amintirea lui Constantin Giurescu la douăzeci și cinci de ani de la moartea lui (1875-1918)*, volum tipărit sub îngrijirea lui Constantin Marinescu, Alexandru Rosetti, Victor Papacostea și Constantin Grecescu, București, 1944, p. 493-498.
- Systèmes économiques et finances publiques*, sous la direction de Richard Bonney, traduit de l'anglais par Roland Marx et Nora Wang; texte français établi par Jean-Claude Hocquet, Paris, Presses Universitaires de France, 1996.
- Székely, Maria Magdalena, *A fi un domn bun în Țările Române*, în SMIM, vol. XL, 2022, p. 39-65.
- Székely, Maria Magdalena, *Monarhul ideal în imaginarul Evului Mediu. René d'Anjou și Ștefan cel Mare*, în AP, vol. VI, nr. 1, 2010, p. 283-302.
- Székely, Maria Magdalena, *Pensée politique en la Moldavie du XVIIe siècle*, în vol. *Power, Aristocracies and Propaganda: Forms of Legitimizing and Challenging Rulership in France and Moldavia (16th-17th Centuries)*, eds. Andrei Constantin Sălăvăstru, Ioan-Augustin Guriță, Sorin Grigoruță, Konstanz, Hartung-Gorre Publishers, 2023, p. 197-220 (traducerea în limba franceză îi aparține Măriucăi Alexandrescu).
- Szwagrzyk, Józef Andrzej, *Pieniądz na ziemiach polskich X-XX w.*, Wrocław, Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo, 1990.
- Șimanschi, Leon, „Închinarea” de la Vaslui (5 <iunie> 1456), în AIIAI, vol. XVIII, 1981, p. 613-637.
- Ștefănescu, Ștefan, *Les structures économiques dans les Principautés Roumaines aux XIVe-XVIIe siècles. Le régime fiscal rural*, în vol. *Nouvelles Études d'Histoire publiées à l'occasion du XVIIIe Congrès International des Sciences Historiques à Montréal*, 1995, vol. IX, Bucarest, Éditions de l'Académie, 1995, p. 25-30.

- Ștefănescu, Ștefan, *Populația rurală în Principatele române în secolele XIV-XVII. Obligații fiscale și domeniile*, în vol. *Miscellanea in Honorem Radu Manolescu Emerito*, București, Editura Universității București, 1996, p. 138-143.
- Ștefănescu, Ștefan; Damaschin Mioc, Haralambie Chircă, *L'Évolution de la rente féodale en travail en Valachie et en Moldavie aux XIVe-XVIIIe siècles*, în *RRH*, vol. I, nr. 1, 1962, p. 39-60.
- Ștefănescu, Ștefan; Damaschin Mioc, *Țărănimea din Țara Românească și Moldova în veacul XVII*, în *RI*, vol. 32, nr. 12, 1979, p. 2285-2302.
- Știrbu, Constanța; Ana-Maria Velter, *La circulation des monnaies en argent des Pays Bas sur le territoire des Principautés Roumaines aux XVIe et XVIIe siècles*, în vol. *Proceedings of the XIth International Numismatic Congress*, vol. IV, edited by Tony Hackens, Ghislaine Moucharte, Séminaire de Numismatique Marcel Hoc, Louvain-la-Neuve, 1993, p. 47-60.
- Tanoviceanu, Ioan, *Zavescă și ferăie*, în „Dreptul”, vol. XLV, nr. 11, 1916, p. 81-87.
- The Cambridge History of Medieval Monasticism in the Latin West*, edited by Alison I. Beach and Isabelle Cochelin, Cambridge, Cambridge University Press, 2020.
- The Routledge Handbook of Public Taxation in Medieval Europe*, edited by Denis Menjot, Mathieu Caesar, Florent Garnier and Pere Verdés Pijuan, New York, Routledge, 2023.
- Tofan, Constantin, *Evoluția sistemului vamal moldovenesc din secolul al XIV-lea până la începutul secolului al XIX-lea*, Bacău, Rovimed Publishers, 2014.
- Touzery, Mireille (dir.), *De l'estime au cadastre en Europe. L'époque moderne*, Paris, Institut de la gestion publique et du développement économique, 2007.
- Trajdos, Tadeusz M., *Zagadka półgroszków podolskich*, în „Wiadomości Numizmatyczne”, vol. XXVII, nr. 1-2, 1983, p. 73-80.
- Turcu, Constantin, *Cele mai vechi statistici moldovenești*, în *SCȘI*, vol. VII, fasc. 2, 1956, p. 57-88.
- Turcu, Constantin, *Contribuții la cunoașterea posadei*, în *SCȘI*, vol. V, nr. 3-4, 1954, p. 401-416.
- Turcu, Constantin, *Vechi încercări de exploatare minieră în Moldova*, în *SCȘI*, vol. VIII, fasc. 2, 1957, p. 307-319.
- Țugui, Pavel, *Scrisori primite de la Teodor Bălan*, în „Analele științifice ale Universității «Ștefan cel Mare» din Suceava. Secțiunea Istorie”, vol. II, nr. 2, 1996, p. 440-464.
- Ungureanu, Gheorghe, *Date inedite cu privire la modul de redactare a actelor în cancelaria lui Miron Barnovschi*, în *RA*, vol. VIII, nr. 2, 1965, p. 83-88.
- Vásáry, István, *Taxation in the Jochid Ulus*, în vol. *The Mongol World*, ed. Timothy May, Michael Hope, London, Routledge, 2022, p. 468-483.
- Vásáry, István, *Turks, Tatars and Russians in the 13th-16th Centuries*, London-New York, Routledge, 2018.
- Veliman, Valeriu, *Câteva considerații privind haraciul Moldovei la mijlocul secolului al XVI-lea*, în *AIIAI*, tom. XIX, 1982, p. 285-301.
- Veliman, Valeriu, *Noi precizări în legătură cu haraciul Moldovei la mijlocul secolului al XVI-lea*, în *RA*, vol. XLVI, nr. 2, 1984, p. 203-212.

- Viața feudală în Țara Românească și Moldova (secolele XIV-XVII)*, red. Petre P. Panaitescu, Valeria Costăchel, Aurel Cazacu, București, Editura Științifică, 1957.
- Vlad, Matei D., *Colonizarea rurală în Țara Românească și Moldova (secolele XV-XVIII)*, București, Editura Academiei, 1973.
- Vlad, Matei D., *Impunerea și perceperea dărilor pe cai în Țările Române (până la sfârșitul secolului al XVIII-lea)*, în RI, anul X, nr. 3, 1957, p. 135-152.
- Vlad, Matei D., *Ruptoarea, o instituție caracteristică regimului fiscal al satelor de colonizare din Țara Românească și Moldova (sec. XVII-XVIII)*, în RA, vol. XII, nr. 2, 1969, p. 71-86.
- Vlădescu, Ion, *Despre dări sau impozite*, vol. I, Birul, București, «Cartea Românească», 1925.
- Waschko, Stanisław, *Celnictwo w Polsce przedrozbiorowej: cla i polityka celna, instruktarze i postępowanie celne*, Sopot-Poznań, Nakładem Wyższej Szkoły Ekonomicznej, 1960.
- Weigand, Gustav, *Die Namen der rumanischen Județen im Altreich*, în „Balkan-Archiv”, vol. IV, 1928, p. 168-177.
- Wickham, Chris, *Lineages of Western European Taxation, 1000-1200*, în vol. *Colloqui Corona, municipis i fiscalitat a la baixa Edat Mitjana*, eds. Manuel Sánchez Martínez, Antoni Furió, and Prim Bertran i Roigè, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1997, p. 25-42.
- Xenopol, Alexandru D., *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. III, ediția a IV-a, îngrijită de Nicolae Stoicescu și Maria Simionescu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.
- Żabiński, Zbigniew, *Porównanie waluty, cen i zarobków w Czechach i w Polsce w XIV-XVIII wieku*, în „Kwartalnik historii kultury materialnej”, vol. XIII, nr. 4, 1965, p. 719-726.
- Żabiński, Zbigniew, *Systemy pieniężne na ziemiach polskich*, Wrocław, Polska Akademia Nauk, 1981.
- Zahariuc, Petronel, *Contribuții la istoria Movileștilor. Mănăstirea Todireni*, în vol. *Movileștii. Istorie și spiritualitate românească*, vol. II, *Ieremia Movilă: domnul, familia, epoca*, ediția a II-a, Sfânta Mănăstire Sucevița, Editura Mușatinii, 2013, p. 193-214.
- Zahariuc, Petronel, *Contribuții la istoria satelor din ținuturile Hotin și Dorohoi ale mănăstirii Todireni, metoc al mănăstirii Sf. Pavel de la Muntele Athos*, în AIIX, vol. LIX, 2022, p. 49-66.
- Zahariuc, Petronel, *Țara Moldovei în vremea lui Gheorghe Ștefan voievod (1653-1658)*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2003.
- Zamfirescu, Ion, *Contribuții la cercetarea unei gospodării țărănești din satul Cornova*, în „Arhiva pentru știința și reforma socială”, vol. X, nr. 1-4, 1932, p. 480-520.
- Życiński, Stanisław, *Les monnaies d'or en Pologne aux XVIIe et XVIIIe siècles. Florin, czerwony zloty, ducat hongrois et portugais*, în „Balcanica Posnaniensia. Acta et studia”, vol. IV, 1989, p. 329-332.